

Jaargang 44
Nummer 8
December 2013

Een Serious Request
of keiharde actie?

Maatschappij Politiek

Vakblad voor
Maatschappijleer

AAN DE SLAG MET 200 JAAR KONINKRIJK

In de periode 2013–2015 vieren we dat het Koninkrijk der Nederlanden 200 jaar bestaat. ProDemos heeft een lespakket met activerende werkvormen gemaakt over de verworvenheden van 200 jaar Koninkrijk.

Aan bod komen o.a.:

- De scheiding der machten
- Rechten van minderheden
- Ministeriële verantwoordelijkheid
- Nationale identiteit
- Overheid of markt?

Veel verworvenheden nodigen ook uit tot discussie. Waarom is het in andere landen anders geregeld? Is het Nederlandse systeem wel het beste? Wat kan er beter?

Een lespakket kost € 10,- en bestaat uit 35 leerlingenboekjes en een docentenhandleiding.

Er is een lespakket voor havo/vwo en een pakket voor vmbo.

WWW.PRODEMOS.NL/200JAARKONINKRIJK

Redactioneel

De eerste Troonrede van koning Willem-Alexander zal de geschiedenis ingaan als de officiële aankondiging van het einde van de verzorgingsstaat. Door de nadruk op de participatiesamenleving kreeg de daaropvolgende discussie binnen en buiten de politieke arena een eigen dynamiek.

Ondanks alle ophef na de Troonrede zei het staatshoofd feitelijk niets nieuws. De klassieke verzorgingsstaat bestaat in haar oude vorm al lang niet meer. Hoe leg je aan leerlingen uit dat de verzorgingsstaat passé is? Wat betekent deze ontwikkeling voor verschillende groepen in de samenleving? En participeren, hoe doe je dat? Het zijn lastige vragen in een periode waarin de Nederlandse tolerantie internationaal onder druk staat en er slechts mondjesmaat goed nieuws over de staat van onze economie is. Economen erkennen gelukkig dat ze niet alle wijsheid in pacht hebben. Dit verklaart waarom voor dezelfde problemen uiteenlopende oplossingen gevonden kunnen worden. Leerlingen die worstelen met het onderdeel onderzoeksvaardigheden of vastlopen met het profielwerkstuk kunnen hiervan leren. Menig leerling denkt namelijk dat er maar één oplossing voor of één analyse van een bepaald probleem mogelijk is. De verschillende invalshoeken en een stukje wetenschap doen vaak al wonderen!

In dit nummer zult u de laatste column van Gerard van Rossum aantreffen. Na een kwart eeuw sluit Grom in stijl af.

Ivo Pertijs

i.pertijs@maatschappijenpolitiek.nl

Inhoud

'Een goede docent is zijn vak' 4
*In gesprek met SCP-directeur
Kim Putters*

ACTIE

– **3FM-presentator Giel Beelen
over jaarlijkse actie** 7
– **In gesprek met activistisch
kunstenares TINKEBELL** 8
– **Femen-activiste Yelena
Myshko aan het woord** 9

VERZORGINGSSTAAT

– **Het CDA geminimaliseerd,
leve de christendemocratie!** 10
– **'Niets doen is hard werken'** 12
– **Migrant is geen
uitkeringstoerist** 14

Vijf vragen aan André Krouwel 16

ONDERZOEK

– **Doel of middel?** 17
– **Hoe vaak lacht iemand
per dag?** 18
– **Jeugdgroepen van toen** 20

Eerste Kamer in de klas 22
Twee senatoren over de senaat

Pilot belicht 24

RUBRIEKEN

Grom 23

De werkvloer 25
Meesterproef

Lesmateriaal 26
Hoge Raad

Recensies 28

NVLM 30

'Een goede docent is zijn vak'

Ivo Pertijs

In een interview met *de Volkskrant* maakte Kim Putters afgelopen zomer geen geheim van zijn droom: docent maatschappijleer worden. Een half jaar is hij nu directeur van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP). Putters: 'Overtuigingskracht is heel belangrijk.'

'Wij zijn even oud', vertelt Kim Putters in zijn kantoor op de elfde verdieping van de Haagse Hofstoren. Wij, dat zijn hijzelf en het Sociaal en Cultureel Planbureau. Het wetenschappelijke instituut huist sinds kort in hetzelfde gebouw als het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Bij de oprichting in 1973 kreeg het SCP een naam die aansloot bij de toenmalige tijdgeest. Putters: 'Planbureau is een term uit de jaren zeventig. Alsof de samenleving is te plannen. Het geeft aan hoe er in die tijd

'Planbureau is een term uit de jaren zeventig, maar de functie staat als een huis'

tegen de maakbaarheid van de samenleving werd aangekeken'. De naam mag dan weliswaar ouderwets klinken, de functie staat volgens de nieuwe directeur als een huis: 'Het SCP onderzoekt het welbevinden van de Nederlander, hoe zich dat ontwikkelt en hoe de overheid daar in het beleid rekening mee kan houden. Bij het SCP staat niet het welbevinden van het kabinet centraal, maar het welbevinden van de samenleving. Wij kijken naar buiten in plaats van de blik op de Haagse vierkante meter te

werpen'. Haagse maatregelen hebben soms grote gevolgen voor groepen in de samenleving. Putters neemt een stelselverandering in het onderwijs als voorbeeld: 'Wat doet dat met scholieren en docenten? Op dat soort vragen kan het SCP antwoord geven. Deze aanpak heeft ook sterke raakvlakken met het vak maatschappijleer'.

U doceerde aan de Erasmus Universiteit Rotterdam waar u bijzonder hoogleraar bent, u zat tien jaar in de Eerste Kamer en nu bent u SCP-directeur. Toch voelt u zich betrokken bij het vak maatschappijleer. Waar komt dat gevoel vandaan?

'Dat is zowel persoonlijk als inhoudelijk. Ik wil begrijpen hoe de samenleving in elkaar zit, hoe mensen gebeurtenissen ervaren en hoe ze door de wereld om hen heen worden beïnvloed. Het begrip daarvan vond ik het meest terug in het vak maatschappijleer. Daar kwam bij dat ik een geweldig leuke docent maatschappijleer had: meneer Braat van de scholengemeenschap Willem de Zwijger in Papendrecht. Dit was een van de eerste scholen in Nederland waar je een vwo-examen maatschappijleer kon doen. Tweemaal per week zaten we in een klas met vijftien tot twintig leerlingen met meneer Braat in een lokaal. Dat was zo interessant. We hadden thema's als emancipatie, politieke besluitvorming en media. Het was toen al duidelijk dat het politieke thema mij

uitermate interesseerde. Daar heb ik ook mijn eindexamenwerkstuk over geschreven. Meneer Braat werd daar blijkbaar zo enthousiast over dat hij mij politieke boeken te lezen gaf waardoor ik in het eerste jaar van mijn studie Bestuurskunde op de Erasmus Universiteit een voorsprong op mijn medestudenten had.'

Hoe wist deze docent uw interesse en motivatie aan te wakkeren?

'Dat kwam op de eerste plaats door zijn pretoogjes, het enthousiasme en zijn overtuigingskracht. Dat is eigenlijk al de helft van het verhaal. Het moet natuurlijk wel iets omhanden hebben. Mensen raak je pas echt door iets dat diep van binnen zit. Als iemand pretoogjes heeft en niet het vak geeft maar zelf het vak is, dan word ik daar door geraakt. Dat heb ik overigens ook bij een bijeenkomst met een minister. Ik voel gelijk of een minister het dossier is. De sterkste ministers zijn de ministers waarbij niet meer is te onderscheiden wie de minister is en wat het dossier.'

Dat is een opvallende gelijkenis.

'In die zin zijn er inderdaad parallellen tussen ministers en docenten, maar uiteindelijk wil een docent iets overbrengen zodat een ander er sterker uitkomt, terwijl de minister zelf de beslissing neemt. Overtuigingskracht is ook heel belangrijk. Dat roept ook een verantwoordelijkheid op voor zowel de docent als de minister. Je moet je er van bewust zijn dat de taal

die je gebruikt, de manier waarop je het zegt, de context waarin je het zegt heel sturend kunnen zijn voor hoe de andere kant (leerlingen of Kamerleden) er mee op de loop gaat. Dat vind ik het mooie van het docentschap. Je probeert leerlingen of studenten zo zelfkritisch mogelijk de opleiding uit te laten gaan zodat ze ook bij eigen waarnemingen vragen gaan stellen. Een minister is vooral aan het overtuigen om het idee te laten landen.'

Na de Troonrede ging de aandacht vooral uit naar de idee dat de klassieke verzorgingsstaat plaatsmaakt voor de participatiesamenleving. Hoe interpreteert u deze transformatie?

'Je kunt die uitspraak op uiteenlopende manieren bekijken. Ik gaf zelf eerder een lezing waarin ik sprak over de ontwikkeling van verzorgingsstaat naar verzorgingsstad. Onze voorzieningen worden steeds lokaler. De Troonrede ging een stapje verder. Niet de stad of het lokaal bestuur staan centraal, maar de verantwoordelijkheid komt nog dichterbij de mensen te liggen. Burgers moeten participeren. Ik zie diezelfde beweging en in die zin is het niet nieuw. We denken al heel lang na over de eigen verantwoordelijkheid van burgers. Het is de rode draad van het overheidsbeleid van de afgelopen vijftien tot twintig jaar. Sinds de vorige crisis in de jaren tachtig lag het besef op tafel dat de verzorgingsstaat niet betekent dat de overheid alles voor je regelt. De verzorgingsstaat zou er toe moeten dienen dat iedereen mee kan doen. Daarom is die ooit opgericht. Iedereen moest naar vermogen meedoen. Het verschil met toen en nu is dat veertig jaar geleden de collectiviteit van voorzieningen centraal stonden, terwijl nu meer wordt gekeken naar wat je zelf kunt.'

Past het in het huidige politieke klimaat?

'Politiek kan iedereen zich in de participatiesamenleving vinden. De liberalen zullen er een individualistische uitleg aan geven. De christendemocraten plaatsen de participatiesamenleving in de gemeenschap waarbinnen het individu moet functioneren en samenleven. De sociaaldemocraten zeggen dat iedereen die zwakker is wel wat hulp nodig heeft om te participeren, maar ze zijn wel voor de participatiesamenleving. Zo hebben

SCP-directeur
Kim Putters
(foto's: (C) Ilya van
Marle | ILYA)

we in de polder weer een woord gevonden waar iedereen zich ogenschijnlijk achter kan scharen.'

Wat is dan het grote discussiepunt?

'De samenleving is veranderd. We worden ouder, we zijn gezonder. Ondanks

de crisis is de bevolking koopkrachtiger dan veertig, dertig of zelfs tien jaar geleden. Burgers zijn geëmancipeerder en hoger opgeleid. In alle indexen, van geluk tot koopkracht of veiligheid, staan we aan de top. Het is niet mogelijk om de verzorgingsstaat te

Reactie van oud-docent Hans Braat

'Als oud-docent is het fijn te horen dat het goed gaat met je leerlingen en dat ze je nog niet zijn vergeten. Ik voel mij vereerd dat Kim Putters mij herinnert en meer nog dat ik blijkbaar tijdens zijn tijd op het Willem de Zwijger College 'verschil heb gemaakt'. Natuurlijk was ik mij daar destijds niet van bewust. Des te verrassender is het te horen dat Kim mij een dergelijke rol toebedeelt. Ofschoon je - sociologisch gesproken - natuurlijk in diverse situaties verschillende rollen hebt, ben je steeds dezelfde persoon. Lesgeven is geen toneelstukje opvoeren. Volgens mij is waarachtig zijn, jezelf zijn, de basis voor het hebben van contact met leerlingen. Daarom is het fantastisch om jonge mensen les te geven. Wat je geeft, krijg je terug.

Door vraagtekens achter zogenaamde zekerheden te zetten probeerde ik de leerlingen te prikkelen om zelf antwoorden te vinden en kritisch te zijn. Als docent wilde ik meer doen dan het ingieten van kennis. Een dergelijke leersituatie paste blijkbaar goed bij Kim. Zo werkte hij aan zijn ontwikkeling. Kim was een rustige leerling die zich niet gek liet maken. Hij was leergierig en stond open voor andere gedachten. Een leuke, aardige jongen met karakter. Zo'n leerling wil iedere docent, als het kan een klas voll'

Hans Braat (65) ging eind 2010 met FPU/pensioen.

organiseren zoals we dat veertig jaar geleden deden. We kijken daar als individuen nu anders tegenaan. Dat wil niet zeggen dat er geen kwetsbare mensen meer zijn. Daar moet de participatiesamenleving nog wel een antwoord op geven. Ik zat in de Ridderzaal en mijn oren spitsten zich toen ik het woord participatiesamenleving hoorde. Het is interessant om de Troonrede nog een keer te lezen. Er komt dan een interessante spanning naar voren, namelijk dat het kabinet die participatiesamenleving nog steeds in de context van economische groei plaatst. Alles moet erop gericht zijn om te groeien om de voorzieningen in de lucht te houden. De grote uitdaging ligt erin dat die participatiesamenleving ook zou moeten gaan betekenen dat we anders gaan samenleven, dat we misschien moeten accepteren dat we tegen de grens van de groei aanlopen, dat jouw en mijn kinderen het helemaal niet beter gaan krijgen dan wij. We kunnen niet de sprongen maken zoals de afgelopen vijftig jaar. De premisse dat je het allemaal kunt

blijven doen omdat je economische groei hebt, is een hele risicovolle. Ik denk dat je ervan uit moet gaan dat er een andere groei komt.'

'We moeten accepteren dat we tegen de grens van de groei aanlopen'

Leidt dit niet tot extra onzekerheid bij burgers?

'We zien voor het eerst dat de onzekerheid van mensen over hun financiële situatie nu echt tot in de eigen portemonnee is geland. Vrijwel iedereen kent nu iemand die ofwel een baan kwijt is of op de tocht staat of enorm veel hogere kosten hebben gekregen. De inkomens- en baanonzekerheid nemen toe. Dat gaat gecombineerd met een gevoel van machteloosheid. Mensen hebben het gevoel dat ze op diegenen die

de beslissingen nemen - of dat in de politiek of in het bedrijfsleven is - geen grip hebben. De onzekerheid en de machteloosheid vind ik een risicovolle ontwikkeling. Het is zaak om dat goed te ontleden. Uit onze trendanalyses kan ik nog niet concluderen dat de snelle wisselingen van kabinetten en akkoorden tot meer vertrouwen leiden. De gefragmenteerdheid van de politiek en het continue moeten sluiten van nieuwe akkoorden leidt ook weer tot nieuwe onzekerheid.'

Stel dat u voor de klas zou staan, welk advies zou u de leerlingen dan meegeven?

'Juist jongeren moeten zich er sterk van bewust zijn dat het systeem per definitie achter de feiten aanholt. Jouw toekomst is in handen van een systeem dat niet automatisch begrijpt waar jij over in zit. Daar kun je twee gedragsreacties op hebben. Je kunt je fel afzetten tegen dat systeem, bijvoorbeeld op een activistische of populistische manier. Dat is ook politiek bewustzijn, al moet je je wel beschaafd gedragen. Je kunt ook juist kijkend naar het systeem daar invloed op hebben door lid te worden van een partij, een beweging op te richten, een petitie te starten of een referendum af te dwingen bij de gemeenteraad. Het zou goed zijn als scholieren en studenten over hun eigen toekomst willen meebeslissen. Het politieke systeem doet dat niet automatisch. Ik heb nota bene zelf tien jaar lang in de politiek gezeten in een gebouw met in het midden op het plafond een schilderij waarop een jeugdig persoon te zien is die binnen komt stappen. Die afbeelding symboliseert het belang van de jeugd. De politieke dynamiek is er niettemin een die bij de status quo blijft. Scholieren moeten begrijpen dat de huidige politieke partijen nog steeds zijn gestoeld op de samenleving van vijftig, zestig, zeventig jaar geleden. Dan heb je jonge mensen nodig die daar beweging in krijgen. Als jong Eerste Kamerlid was ik niet bang om vuile handen te maken. Soms moet je beslissingen nemen, of dat nu in de schoolkrantredactie, een studentenraad of de Eerste Kamer is. Aan die bewustwording kan het vak maatschappijleer een bijdrage aan leveren.' ◀

Een Serious Request of keiharde actie?

Jezelf laten steriliseren, met blote borsten demonstreren op Prinsjesdag of actievoeren bij een boorplatform. Het zijn enkele voorbeelden van recente acties van pressiegroepen en activisten om maatschappelijke thema's onder het voetlicht te brengen. Wat drijft de moderne activist? *Maatschappij & Politiek* schetst drie actievoerders.

Het geheim achter het Glazen Huis

Margret Veerman

'Mevrouw, het verhogen van die alcoholleeftijd, daar zijn we het niet mee eens! Hoe kunnen we dat aan die lui laten weten?!' Een oprechte vraag die in de les van veel collega's waarschijnlijk voorbij is gekomen. Voor de maatschappijleerdocent een buitenkans om flink wat van de examenstof te slijten en voor de leerlingen een kans om de kennis in de praktijk te brengen en met een leuke actie op de proppen te komen. Of toch niet...? Een actueel voorbeeld van een leuke, succesvolle ludieke actie die jongeren aanspreekt is er vrijwel niet. Met uitzondering van *3FM Serious Request*. Al jaren wordt deze actie met groot succes ondernomen. Deze maand begint de volgende editie. *Maatschappij & Politiek* vroeg ervaringsdeskundige Giel Beelen naar het succes achter een goede ludieke actie.

Wat is voor jullie bepalend, wil een editie van 3FM Serious Request door jullie echt als een succes worden ervaren?

'Het belangrijkste is dat wij een stille ramp op de kaart willen zetten! Het gaat dus niet per se om het overtreffen van het ingezamelde bedrag van de vorige keer. Sommige onderwerpen halen de krant niet meer, omdat deze als voldongen feiten worden beschouwd. Wij vragen op deze manier aandacht voor deze problemen. Iets op de agenda zetten! Daar gaat het om!'

Al jaren is de actie in het Glazen Huis breed uitgemeten in de media, geniet het publiek en, belangrijker nog, voelt iedereen zich geroepen om mee te doen! Wat is het geheim?

'Het concept is in de basis, drie dj's in een huis die aandacht voor een ramp vragen. Ze eten een week niet en ze draaien platen in ruil voor geld. Daarnaast ontstaan allerlei initiatieven en dat is geweldig want dat neemt elke keer een vlucht van jewelste. Dat zorgt ervoor dat het nooit ophoudt. Muziek verveelt niet, en de initiatieven zijn elke keer weer verrassend!'

Waar ligt volgens u de grens bij het organiseren en uitvoeren van een actie om een maatschappelijk of politiek thema onder de aandacht te brengen?

'Dat hangt erg af van het thema. Ik ben wel iemand die vindt dat een hoop moet kunnen. Ik heb meegedacht met het bedenken van het concept voor *3FM Serious Request*. Het moet bijvoorbeeld niet zo zijn dat diegene in dat Glazen Huis daar een beetje mooi zitten, het moet een beetje afzien zijn. Daardoor krijgt het meer urgentie en ontstaat meer actiebereidheid. Maar ik geef wel altijd aan dat ik leuke radio wil maken. Ik wil niet alleen een gironummer communiceren. Verder

Giel Beelen in het Glazen Huis (foto: 3FM)

moet de actie wel passend zijn, het moet aansluiten.'

Stel dat u nu een onstuimige examenleerling van 16 jaar was en de politiek boort de welverdiende biertjes op het aankomende examenfeest door je neus. Wat zou volgens u een goed te realiseren, zinvolle ludieke actie zijn?

'Een leuke actie zou iets zijn waarbij je ervoor zorgt dat de alcohol bij de volwassenen wordt weggehaald. Bijvoorbeeld bij docenten of de wethouder. Een soort drooglegging! Leerlingen bezetten verschillende plaatsen waar alcohol wordt geschonken of verkocht en vragen op deze manier in elk geval in hun stad of dorp aandacht voor de kwestie.'

Het advies van Giel Beelen biedt de docent in elk geval een fantastische aandachtstrekker voor de les. Wie een drooglegging niet ziet zitten, kan altijd nog een initiatief voor *3FM Serious Request 2013* met de klas op touw zetten. Aanmelden hiervoor kan op: <http://kominactie.nl>. ◀

In gesprek met activistisch kunstenaars TINKEBELL

'Ik toon de werkelijkheid'

Bas Banning

Kunstenaars Tinkebell wil volgens eigen zeggen 'de blinde vlekken van de samenleving laten zien'. Haar maatschappijkritische kunst roept heftige reacties op. In 2004 verwerkte ze haar kat nog tot een handtas.

In 2007 stelt de Partij voor de Dieren Kamervragen als Tinkebell (Katinka Simonse) voor een project mannelijke kuikens door de versnipperaar haalt; iets dat in de pluimvee-industrie gebruikelijk is. Voor haar 'Save the world'-project probeert ze door interventies mensen en dieren te 'redden'. Zo zendt ze twee IKEA-showrooms naar Guinee-Bissau om twee arme gezinnen te redden. De hate-mail die ze naar aanleiding van haar kunst ontvangt, bundelt ze tot een boek. In september 2013 verschijnt de documentaire *Save our children*. Hierin spreekt Tinkebell met allerlei experts om te achterhalen wat de gevolgen van een dreigend fosfaattekort zijn. Uiteindelijk besluit ze zich te laten steriliseren.

Wat voor soort leerling was u op de middelbare school?

'Een hele ijverige. Ik wilde altijd graag alles weten en begrijpen. Helaas was mijn geheugen niet zo best, waardoor ik eindeloos moest leren om iets te kunnen onthouden. Dat geheugending bleek later een voorbode van chronische migraine. Ik heb het nog steeds. Het sociale engagement heeft er altijd ingezet, zolang ik mij herinner.'

*Activistisch kunstenaars Tinkebell
(foto: TINKEBELL)*

Op welke manier zou uw werk aan lessen maatschappijleer kunnen bijdragen, en waarom?

'Omdat maatschappijleer gaat over hoe we met elkaar samenleven. Mijn werk gaat over hoe al je handelingen effect op de wereld hebben en dus op onze samenleving.'

Als u een klas een jaar lang maatschappijleer zou mogen geven, wat zou u de leerlingen dan willen leren?

'Hoe alles wat we doen met elkaar is verbonden. De dingen die je eet, de kleding die je draagt en alles wat je uitsprekt heeft effect op iets anders. Dat betekent in de praktijk heel veel invloed en daarmee verantwoordelijkheid voor de wereld om ons heen.'

Hoe bepaalt u of een maatschappelijk probleem/thema geschikt is om er met uw werk aandacht voor te vragen?

'Nederland is een van de meest vrije landen op de wereld.'

Slechts 4 procent van de wereldbevolking heeft de mogelijkheid om te reizen. We kunnen en mogen alles, maar in de praktijk leven we allemaal ongeveer hetzelfde leven. We staan tegelijk op, we eten ongeveer hetzelfde eten, dragen dezelfde kleding, hebben geen extreme meningsverschillen en roepen zelfs met regelmaat 'Doe maar normaal, dan doe je al gek genoeg'. De meeste dingen die wij doen, en die wij normaal of *onze norm* noemen, zijn dingen waar we niet echt heel erg bewust over nadenken. We doen het omdat we er mee zijn opgegroeid, maar als je die normen heel erg goed bekijkt, dan zitten daar dingen tussen waar je best wel je vraagtekens bij mag zetten. Die dingen, die stukjes norm, zijn de onderwerpen die ik gebruik. Zaken die wij volkomen normaal vinden plaats ik in een andere context of ik vergroot ze. Daardoor gaat mijn publiek (jullie!) ze vaak ook raar vinden. Als dat gebeurt, dan weet ik dat ik het juist had: dat stukje norm, is een stukje *normaal gedrag* waar we misschien nog eens opnieuw naar zouden moeten kijken.'

U heeft wederom veel media-aandacht gehad na uw controversiële actie om u te laten steriliseren als reactie op het opraken van fosfaten (de grondstof voor kunstmest). Hoe ver gaat u om media-aandacht voor een maatschappelijk probleem te vragen?

'Zo ver als de werkelijkheid gaat. Want dat is wat ik doe. De werkelijkheid tonen.' ◀

Website Tinkebell:
<http://looovetinkebell.com>

Femen-activiste Yelena Myshko aan het woord

'Jongeren denken dat ze vrij zijn'

Ivo Pertijs

Op Prinsjesdag sleurden agenten Yelena Myshko bij een topless-protest tegen de bezuinigingen door de straten van Den Haag. Dat weerhoudt de Nederlandse Femen-activiste niet van haar activiteiten: 'We bestrijden vuur met vuur.'

Femen-activiste Yelena Myshko
(foto: Stefan Weeber)

'Journalisten beginnen altijd over de blote borsten', zegt Yelena Myshko nog voordat het interview is begonnen, 'maar daar gaat het helemaal niet om. Jezelf ontkleden is een politieke daad en onze borsten zijn een protestmiddel'. De Utrechtse kunstenares raakte in de zomer van 2012 betrokken bij Femen. De internationale feministische actiegroep trekt wereldwijd aandacht met topless protesten tegen de uitbuiting van vrouwen in de seksindustrie en de onderdrukking van vrouwen op religieuze en politieke gronden.

Asociale mannen

Na de actie op Prinsjesdag is Myshko het gezicht van Femen-Nederland. 'Ik vind het belangrijk dat vrouwen zich niet laten onderdrukken in dit patriarchale systeem. De acties zie ik als *performance art* en deze politieke kunstvorm spreekt mij aan.' Myshko groeide op in Oekraïne. Na de val van de Sovjet-Unie merkte ze dat het seksisme en de mannelijke superioriteit de overhand namen. 'Door een tekort aan mannen kan iedere sloeber uit tien vrouwen kiezen. Het is normaal dat vrouwen via het bed carrière maken. Veel vrouwen trekken naar het Westen in de hoop op een beter leven, maar komen dan vaak bij asociale mannen terecht. Terugkeren naar Oekraïne is

geen optie', vertelt Myshko, die op 11-jarige leeftijd met haar moeder naar Nederland verhuisde.

Mooie meisjes

In Nederland worden feminisme en activisme volgens Myshko ten onrechte afgedaan als niet relevant: 'Jongeren denken dat ze vrij zijn, maar dat is niet zo. We proberen mensen te laten nadenken. Nederlanders hebben de gewoonte om alles dood te relativiseren. Het is lastig om echt boos te worden en de barricade op te gaan'. Daar komt bij dat vrouwen niet geneigd zijn om de confrontatie te zoeken. Myshko nam daarom met andere activisten in Frankrijk deel aan een training van Femen. 'We leerden gedragspatronen te doorbreken door te schreeuwen, agressief te zijn en ons te ontkleden. Femen breekt daarmee met het klassieke vrouwbeeld', vertelt Myshko. Ze laat een tatoeage van het Femen-logo op haar rechterpols zien: twee cirkels met een streepje ertussen. Ze maakt een vuist waardoor de tatoeage goed zichtbaar is. 'Tijdens een actie blijven de handen altijd in een vuist gebald, de benen gespreid en toon je geen angst voor de mogelijke gevolgen', doceert Myshko en voegt eraan toe dat de getoonde agressie slechts symbolisch is en niet gewelddadig. 'Femen speelt in

op het beeld van vrouwen als lustobject. Seksualiteit en schoonheid zijn krachtige middelen die worden uitgebuit door door mannen gerunde industrieën. We bestrijden vuur met vuur. Femen pakt het lichaam terug. *Fuck it!*', zegt Myshko strijdlustig. 'We kiezen dan ook bewust voor topless protest. Klassieke feministen begrijpen dat niet. De actie op Prinsjesdag was super-feministisch. Femen werkt niet met vooraf gecaste vrouwen, maar het valt mij wel op dat media bij acties altijd de mooiste meisjes in beeld brengen.'

Vrouwbeeld

Myshko benadrukt dat Femen juist *niet* aan de objectificatie van vrouwen meedoet: 'We scheppen een opstandig vrouwbeeld. Jonge vrouwen moeten politiek bewust worden en in actie komen. Ze moeten zich niet laten droegen door de consumptiemaatschappij'. Deelname aan acties van Femen is niet voor iedere vrouw weggelegd, erkent Myshko. 'Het moet wel uit jezelf komen. De acties werken alleen bij vrouwen die al vrij zijn. Wij zijn geen Jehovah's Getuigen die anderen gaan overtuigen.' ◀

www.facebook.com/FEMENnederland

Het CDA geminimaliseerd, leve de christendemocratie!

Janet Duursma

De rol van het CDA als machtsblok in het politieke midden lijkt ten einde. Maar het christendemocratische gedachtegoed staat als een huis: bij andere partijen, van links tot rechts.

In onze parlementaire geschiedenis is de christendemocratie decennialang de grote stroming in het politieke midden geweest, tot aan de eenentwintigste eeuw. Bij verkiezingen in deze eeuw is het CDA gaandeweg tot een kleine partij verworden, een partij waarvoor een rol in het centrum van de macht niet langer vanzelfsprekend is. Hoe erg is dat voor de christendemocraten in Nederland? Kan wellicht worden gesteld dat alle andere partijen het christendemocratisch gedachtegoed inmiddels hebben omarmd; zo stevig omarmd dat kan worden gesteld dat partijen van links tot rechts in Nederland tegenwoordig de christendemocratische beginselen uitdragen?

Verzorgingsstaat

De verzorgingsstaat is een centraal thema bij het vak maatschappijleer. Hierbij is voortdurend aandacht geweest voor de toenemende druk die op de verzorgingsstaat wordt uitgeoefend. Door de toename van voorzieningen, individualisering en de vergrijzing krijgt de verzorgingsstaat met betaalbaarheidsproblemen te maken. Laatstgenoemde problemen worden nu zo groot dat politieke partijen van links tot rechts tot een grondige herziening van de verzorgingsstaat bereid zijn.

In 2007 werd de Wet Maatschappelijke Ondersteuning (WMO) ingevoerd, een wet die gemeenten verantwoordelijk maakte voor een deel van het welzijnsbeleid. Gemeenten worden volgens deze

wet geacht mensen met een beperking te compenseren. Met een wetswijziging krijgen gemeenten in 2015 meer beleidsvrijheid. Steeds meer gemeenten kijken eerst in de directe omgeving van de hulpvrager: woont er een kind in de buurt dat kan helpen met het schoonmaken van het huis? Is er een buurman die kan helpen met de boodschappen? Is er een vrijwilligerspool die kan zorgen voor een ommetje in de buitenlucht op zijn tijd? Dit is een oplossing die een-op-een bij het christendemocratisch denken past: in de samenleving staat niet het individu centraal, noch is het reëel te verwachten dat de overheid alles kan regelen. Voor een leefbare samenleving is het nodig dat mensen bereid zijn voor *elkaar* te zorgen. Pas wanneer die onderlinge hulp ontoereikend is, springt de overheid bij. De WMO is in dat opzicht een wet die precies bij de christendemocratische visie aansluit.

Einde van de verzorgingsstaat?

Als het om de verbouwing van de verzorgingsstaat gaat, lijkt Nederland in 2013 in een stroomversnelling terecht te zijn gekomen. Deze zomer stuurde minister van Binnenlandse Zaken Ronald Plasterk de Tweede Kamer een brief waarin hij voorstelt de samenleving om te vormen in een *doe-democratie*, waarbij niet de overheid maar de initiatieven van burgers leidend moeten zijn.

Het kabinet komt met dit voorstel in reactie op een aantal maatschappelijk ontwikkelingen:

1. Het aantal voorzieningen en de navenante kosten bereiken dusdanige hoogten dat vermindering hiervan onvermijdbaar is.
2. De toegenomen mondigheid en het toegenomen organisatievermogen van burgers. Mede onder invloed van ICT-ontwikkelingen zijn burgers steeds beter in staat zaken zelf te organiseren.
3. Steeds meer mensen ervaren een gebrek aan sociale samenhang. Om de samenleving leefbaar te houden moet er meer saamhorigheid en gezamenlijkheid worden gecreëerd.

Bij de omvorming van de verzorgingsstaat verandert dus de rol van de drie centrale spelers: overheid, burgers en markt. Burgers worden geacht op allerlei terreinen initiatief te nemen, zoals zorg, groen in de buurt en wijkvoorzieningen. De markt waarin publieke diensten worden aangeboden krijgt meer verantwoordelijkheid. Het is aan de overheid de maatschappelijke initiatieven te verwelkomen en te ondersteunen. Het primaat wordt dus verlegd van de overheid naar de samenleving, waarbij het accent op kleinschalige samenwerkingsverbanden tussen burgers wordt gelegd. Dit is een enorme verandering in het fundament van onze verzorgingsstaat.

Terugtrekkende overheid

Zoals bij elk voorstel is er ook op dit voorstel gedegen kritiek. De kritiek beslaat drie punten: zorgen om de

continuïteit, zorgen om mogelijke rechtsongelijkheid en zorgen om representativiteit. Ten eerste de kwestie van continuïteit. De betrokkenheid van burgers - hoewel vaak groot - beperkt zich vaak tot specifieke initiatieven. Mensen verbinden zich steeds minder langdurig aan een organisatie. Wanneer buurt- en zorgvoorzieningen deels aan het maatschappelijk initiatief worden overgedragen komt de continuïteit van deze voorzieningen mogelijk in gevaar. Ten tweede de kwestie van rechts(on)gelijkheid. Vanuit rechtsstatelijk oogpunt kan de doe-democratie worden bekritiseerd omdat het principe van rechtsgelijkheid wordt aangetast. Er zullen verschillen tussen regio's ontstaan omdat niet de overheid initieert, maar initiatieven uit de samenleving voortkomen. Wat in de ene plaats wel wordt geregeld, wordt in de andere plaats wellicht niet aangeboden. Waar de overheid nog wel de zorg levert, is vaak sprake van maatwerk. Immers, waar maatwerk wordt geleverd, ontstaan per definitie verschillen. Ten derde de kwestie van representativiteit. Vanuit democratisch perspectief is er kritiek omdat wordt gevreesd dat het beginsel van representativiteit wordt aangetast. Zolang initiatieven door de overheid worden georganiseerd, mag men veronderstellen dat alle burgers in deze initiatieven worden gerepresenteerd. Wanneer het aan de samenleving wordt overgelaten om initiatieven te ontplooiën komt deze representatie

onder druk te staan. Niet alle burgers zijn in dezelfde mate maatschappelijk actief. Het risico bestaat dat de representatie van bepaalde groepen in het gedrang komt.

Participatiesamenleving en maatschappijleer

Is dit een dusdanig fundamentele stelselwijziging dat het thema Verzorgingsstaat niet meer bestaat? Welke gevolgen heeft het denken over een doe-democratie en de participatiesamenleving voor ons vak? Het nieuwe denken over de verzorgingsstaat is op ten minste twee manieren interessant voor het vak maatschappijleer.

Met de herziening van de verzorgingsstaat kunnen docenten hun leerlingen laten zien dat politieke stromingen zich onder invloed van maatschappelijke tendensen ontwikkelen. De *oude* begrippen links en rechts bieden minder houvast dan voorheen als men de posities van politieke partijen wil plaatsen. Partijen verschillen wel in de mate waarin ze menen dat maatschappelijke ontwikkelingen om ander beleid vragen. Om uit te kunnen leggen waar partijen voor staan, moeten ze dus aan de hand van twee dimensies worden gepositioneerd: *links* en *rechts*, maar ook *progressief* en *conservatief*, want dan kan worden uitgelegd hoe ideologisch sterk verschillende partijen tot eenzelfde oplossing kunnen komen.

Het nieuwe denken over de verzorgingsstaat is ook interessant omdat het van

De overheid vraagt burgers steeds meer eigen verantwoordelijkheid te nemen

(foto: Ron Maijen)

burgers, en dus ook van de leerlingen, vraagt om opnieuw na te denken over wie waarvoor verantwoordelijk is. Hoe kijken uw leerlingen aan tegen een terugtrekkende overheid en een naar voren tredende samenleving? Als men de verzorgingsstaat wil herinrichten, welke zorg moet dan bij overheid liggen en welke taken kunnen door de samenleving worden opgepakt? Hoe zwaar wegen rechtsstatelijke principes als rechtsgelijkheid en representatie, en hoe verhouden deze zich tot de betaalbaarheid van de verzorgingsstaat? Vragen waarmee menig les wel kan worden besteed. ◀

Janet Duursma is docent maatschappijleer en levensbeschouwing op havo en vwo.

Bronnen

- *De Doe-democratie: kabinetsnota ter stimulering van een vitale samenleving*, Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, 2013
- *Loslaten in vertrouwen: Naar een nieuwe verhouding tussen overheid, markt en samenleving*, Raad voor het Openbaar Bestuur, 2012
- *Vertrouwen in Burgers*, Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, 2012

‘Niets doen is hard werken’

Ivo Pertijs

De tijd dat de politiek alle problemen kon oplossen is definitief voorbij. Dat stelt bestuurskundige Paul Frissen. Zowel burgers als overheid moeten nog aan dit idee wennen.

‘Uitgerekend burgerschapsvorming’, zegt Paul Frissen met een lichte stemverheffing als het onderwerp ter sprake komt. ‘Zo’n tien jaar geleden vroegen ambtenaren mij wat ik van het *Handvest Verantwoordelijk Burgerschap* vond. Ik zei dat ik dit niet anders kon interpreteren dan dat het kabinet een ander volk wil. Dan wil ik het kabinet toch nog een keer uitleggen dat *dit* niet de bedoeling van een democratie is. Het volk kan wel een ander kabinet willen, maar andersom niet’, stelt Frissen en voegt eraan toe, ‘al kan ik mij wel

voorstellen dat je soms denkt: hadden we maar andere burgers’. Volgens de bestuurskundige is de kern van burgerschap de eenzijdige relatie die de burger met de staat onderhoudt. Frissen: ‘Het is niet aan de staat of aan de politiek om een opvatting te hebben over wat de burger met zijn burgerschap moet doen. De burger kan er op grond van zijn burgerschap voor kiezen om totaal afzijdig en passief te zijn en de burger kan er met zijn burgerschap voor kiezen om totaal participierend en politiek geïnvolveerd te zijn.

Het volk kan wel een ander kabinet willen, maar andersom niet (foto: Minister-president Rutte/Rijksvoorlichtingsdienst)

Met dat burgerschap mag de burger er opvattingen op na houden die ons helemaal niet bevallen. Fundamentalisme is ook een gerechtvaardigde politieke positie. Wat vervolgens weer niet mag is dat je de staat of andere burgers aanvalt’.

Onderwijsvrijheid

In zijn recent verschenen boek *De fatale staat. Over de politiek noodzakelijke verzoening met tragiek* wijst Paul Frissen op de gevaren van de interveniërende staat. Hij spreekt regelmatig ambtenaren en bewindslieden die de bestuurskundige over lastige dossiers raadplegen. ‘Binnenkort heb ik een afspraak met staatssecretaris Dekker over de onderwijsvrijheid’, vertelt Frissen. ‘Artikel 23 is op punten weliswaar verouderd, maar dat geldt niet voor de notie van onderwijsvrijheid. Die is juist heel actueel.’ De bestuurskundige vindt dat de variëteit van scholen groter moet worden. Als het aan Frissen ligt, wordt al het onderwijs bijzonder: ‘Op die manier kun je maximaal aansluiten op de variëteit die er is’. Toch klinkt juist vaker de roep om al het onderwijs openbaar te maken met overal hetzelfde curriculum en vakinhoud. ‘Het functioneren van de Onderwijsinspectie heeft de afgelopen jaren een enorme uniformerende uitwerking op het onderwijssysteem gehad. Als je meer verschil en variëteit wil, dan moet de Onderwijsinspectie er geen enkelvoudig kwaliteitsbegrip op na houden, maar verschillend acteren’. Dat geldt ook voor burgerschapsvorming. Frissen: ‘Als je al een kerncurriculum wilt hebben, dan is het enige dat de overheid daarover kan zeggen *dat* er burgerschapsvorming wordt gegeven. Hoe dat wordt gegeven en met welke inhoud, dat is onderdeel van de onderwijsvrijheid. Leerkrachten moeten wel duidelijk maken dat we de democratie en de rechtsstaat nodig hebben omdat we zo verschillend zijn. Dan is het vervolgens sterk afhankelijk van de identiteit van scholen wat daar wordt onderwezen. Ik ben van de soort die daarin heel ver wil gaan’.

Ingrijpen

Steeds meer partijen pleiten volgens Frissen voor een interveniërende staat. ‘Een belangrijke omslag vond ik het

kabinet met CDA, PvdA en Christen-Unie. Het CDA, dat vroeger heel sterk uitging van subsidiariteit en soevereiniteit in eigen kring, vertrouwde opeens volledig op de overheid om allerlei interventies in te voeren. De wens om te interveniëren en de wens van maakbaarheid is in toenemende mate politiek breed verspreid. Dat is ook een reactie op het opkomend populisme.' Frissen verklaart deze reactie als volgt: de politieke elite erkent de door populistische partijen aangekaarte problemen, belooft er iets aan te gaan doen en ontwikkelt een zeer uitgebreid interventierepertoire. Daarin spelen de angst voor het terrorisme of incidenten rond jongeren een rol. 'Nu is er weer de enorme ophef rond *groomen*, met als optimale verwarring dat veel van die meisjes het zelf opzoeken. Een soortgelijke overheidsreactie zien we bij pesten. Pesten is van alle tijden. Het zou toch tot de professionaliteit van leerkrachten en scholen moeten behoren om daar iets tegen te doen. Het getuigt van een zekere minachting voor de professionele verantwoordelijkheid van de school als je zegt dat er overheidsbeleid nodig is. Dat suggereert dat het tot nu toe door scholen verwaarloosd is. Dat gaat met *groomen* ook gebeuren. Er komen plannen van aanpak en lespakketten voor scholen - en scholen laten dit gebeuren.' Frissen vindt dat docenten maatschappijleer de taak hebben om het overheidsingrijpen met leerlingen te bespreken. 'Ik zou het op prijs stellen als de primaire neiging van de docent maatschappijleer is om vragen als "Wat doe je er zelf aan?" of "Hoe verhoud je je er zelf toe?" aan leerlingen te stellen.'

Maximale vrijheid

De tijd dat de overheid alle problemen echt kon oplossen is nu definitief voorbij, als de overheid dat al ooit heeft gekund. Burgers willen dat volgens Frissen echter niet horen: 'De burger wil voor zichzelf de maximale vrijheid, maar voor de buurman geldt maximale handhaving. De burger is in zeker zin verslaafd geraakt aan de staat. Het past de overheid ook niet om te zeggen: jij bent een rare verslaafde en we gaan je daar eens van af helpen'. Frissen benadrukt dat burgers allerlei rechten hebben opgebouwd die ze niet in één

Paul Frissen (foto: Renée Frissen)

keer willen verliezen. Daar zit wel een risico aan. 'Zolang wij blijven vasthouden aan die maakbaarheidsgedachte zullen we ons steeds verder vastdraaien in de crisis.' Als Frissen in gesprek gaat met burgers, dan begrijpen ze wel dat ze vaker een bepaald risico moeten aanvaarden. 'Met die aanvaarding van tragiek bedoel ik niet dat je als individuele burger niet het recht hebt om alles te doen en na te streven om die tragiek tegen te gaan. Als ik iets heb, dan haal ik alles uit de kast om er iets aan te doen.' Wat Frissen opvalt is dat burgers bij problemen wel erg snel schande spreken over de overheid als deze bij een probleem niet ingrijpt. 'Dus hebben we politici nodig die durven zeggen dat de overheid soms niet ingrijpt. Het is veel gemakkelijker om je ergens mee te bemoeien in plaats van je ergens niet mee te bemoeien en op je handen te gaan zitten. Niets doen is hard werken.'

Symboliek

Enkele dagen voor het interview bereikte een gelegenheidscoalitie een begrotingsakkoord. Kranten publiceerden de mogelijke gevolgen van dit akkoord voor verschillende groepen. Frissen: 'Er wordt gepraat over een gesuggereerde nauwkeurigheid en precisie, terwijl je weet dat al die mensen rond de tafel als geen ander beseffen dat de voorspelbaarheid van de uitkomsten van de maatregelen bepaald klein is. Je kunt nooit weten hoe al die

maatregelen bij elkaar op het niveau van de individuele burger uitpakken. Dus wordt er een soort schijnzekerheid neergezet die ook suggereert dat we op macroniveau de wereld prima op orde kunnen hebben'. Toch is dit in symbolische zin volgens Frissen heel begrijpelijk: 'Politici moeten de indruk geven dat dit akkoord is gesloten om de samenleving te *redden*. Tegelijkertijd is het de taak van journalisten, docenten en intellectuelen om te vertellen dat dit symboliek is, maar wel noodzakelijke symboliek'. Frissen benadrukt dat mensen altijd diep overtuigd moeten zijn van de beperkte mogelijkheden die de politiek heeft. Daarmee is de politiek niet minder belangrijk geworden. 'Het akkoord laat zien dat de stabiele instituties die we ooit hadden een stuk minder stabiel zijn geworden. Dat zorgt voor veel verwarring. Daar benijd ik de politici niet in, hoe graag ik ze ook mag bekritisieren. Iedereen zou het in die positie lastig hebben.' ◀

Paul Frissen, *De fatale staat, Uitgeverij Van Gennep, Amsterdam, 2013, 294 pagina's, ISBN: 9-789461-642400, prijs € 23,50.*

Migrant is geen uitkeringstoerist

Monique Kremer

Migratie en de verzorgingsstaat, dat is een onmogelijk koppel. Die stelling wordt vaak en graag ingenomen, zeker nu in 2014 de grenzen voor Bulgaren en Roemenen opengaan. Feiten en ficties domineren het debat. Verzoening is mogelijk.

De aanklacht is aanzienlijk. Migratie zaagt aan de drie pijlers van de verzorgingsstaat: de financiële houdbaarheid, een goed functionerende arbeidsmarkt en de solidariteit. Zijn migranten echter daadwerkelijk een aanslag op de schatkist en komen ze naar landen om gebruik te maken van de verzorgingsstaat?

Er doen nogal wat migratiemythen de ronde. Migrant is synoniem voor *uitkeringstoerist* en de bijstand zou een *magneet* zijn. Onderzoek in de Verenigde Staten en Europa heeft daar weinig wetenschappelijk bewijs voor gevonden: migranten vertrekken naar landen waar werk is, niet waar de uitkeringen goed zijn. De meeste *nieuwe Europeanen* gingen in 2004 dan ook niet naar verzorgingsstaatparadijs Zweden, maar naar het Verenigd Koninkrijk, het land met toen al de strengste bijstandsregels. Ondanks de crisis ontvangt in Nederland maar een klein aantal migranten uit Midden- en Oost-Europa (slechts 3.000) bijstand, al groeit het aantal licht.

Houdbaarheid

Dat betekent echter niet dat de financiële houdbaarheid van de verzorgingsstaat helemaal niet in het geding is. In het verleden kostten de gastarbeiders, en met name de gezinsmigratie die volgde, de schatkist vele malen meer dan dat het opleverde, berekende het Centraal Planbureau. Dat kwam vooral door een groot beroep op de sociale

zekerheid. Die berekeningen gelden echter voor specifieke, vaak ongetuigde migranten in een specifiek tijdperk: de *Ali's* en *Achmeds* uit het Rifgebergte en Turkse hoogvlakten die door de verplaatsing van de industrie naar elders *overtollig* raakten. Slechte timing, zou men kunnen zeggen. Het Nederlandse debat is gepreoccupeerd met het verleden; het trekt zich weinig aan van de diversere migratiepatronen in het heden. Door ons *gastarbeiderstrauma* worden alle migranten aan een specifiek type migrant gelijkgesteld, maar andere *typen* migranten kunnen wel bijdragen aan de staatskas. Hoger opgeleide arbeidsmigranten, zo blijkt uit (inter)nationale studies hebben veel betere papieren, zoals de *Sunils* en *Sanjays*, kennismigranten uit India. Ook de recente arbeidsmigratie uit Midden- en Oost-Europa blijkt voordelig uit te pakken; niet alleen in het Verenigd Koninkrijk waar de meesten naartoe gingen, maar ook in Nederland. Een tijdelijke arbeidsmigrant levert de schatkist 1.800 euro netto per jaar op.

Toch is het onverstandig je nu al rijk te rekenen. Wat betekent arbeidsmigratie bijvoorbeeld op de lange termijn? De financiële houdbaarheid van het stelsel staat of valt met het hebben en behouden van werk. Veel migranten keren huiswaarts als er geen werk meer is. Nu al is ongeveer de helft van de Polen vertrokken. Een deel zal echter altijd blijven. Ondanks een betere opleiding

is de uitgangspositie van vestigingsmigranten - wederom - niet best. De *Monica's* en *Mareks* spreken nauwelijks Nederlands, zijn vaak in dienst van een uitzendbureau en zitten vast in flexibele banen aan de onderkant van de arbeidsmarkt. De geschiedenis hoeft zich niet te herhalen, maar het kan wel.

Arbeidsmarkt en solidariteit

Tornt migratie dan aan de tweede pijler: pikken migranten *onze* banen in? Verdringing, zo luidt de consensus onder economen, vindt niet plaats. Migranten doen immers vaak werk dat de zittende bevolking niet wil doen, zo ook in Nederland. Wie heeft graag een flexbaan in de kassen? Bovendien blijken er de afgelopen decennia meestal nieuwe banen bij te komen. De komst van de *nieuwe Europeanen* heeft over de hele linie dan ook niet tot verdringing geleid; niet in het Verenigd Koninkrijk, maar ook niet in Nederland. Ondermijnt migratie dan de solidariteit? Ook hier geldt: meer diversiteit hoeft niet per se tot minder solidariteit te leiden. Juist mensen die in de verzorgingsstaat zijn grootgebracht, brengen meer solidariteit op als *vreemden* op het toneel verschijnen, zo onthullen internationale vergelijkingen. Sterker nog: door de komst van migranten vragen mensen om *meer* verzorgingsstaat, niet om minder. Ze worden er onzeker van. Een deel van de mensen vraagt wel om een verzorgingsstaat die er alleen

voor ons, niet voor hen. Dit verzorgingsstaatchauvinisme, dat de PVV vertolkt, is onder Nederlanders echter beperkt: slechts 3 procent zegt de verzorgingsstaat helemaal te willen sluiten. Een veel groter aantal wil wel meer wederkerigheid in het stelsel. Migranten mogen niet vanaf dag één toegang tot sociale zekerheid hebben. Zij moeten eerst hebben gewerkt en belastingen en premies hebben bijgedragen. Veel arbeidsmigranten zijn het daar roerend mee eens. Ze zeggen: 'Hier wonen is niet voldoende om een uitkering te krijgen, je moet ook bijdragen'.

Migratieproof

Migratie en de verzorgingsstaat botsen dus wel degelijk, maar financiële en sociale spanningen zijn overkomelijk. Op de eerste plaats door migratie in betere banen te leiden; niet door het sluiten van de grens, maar door het beter reguleren van de onderkant van de arbeidsmarkt. Tegengaan van uitbuiting is slechts een deel daarvan. Het remmen van flexwerk is veel belangrijker. Ook bij het aantrekken van hoger opgeleide migranten kan zwaarder geschut worden ingezet: een betere kennisinfrastructuur (talent trekt talent aan) en een toleranter politiek klimaat doen wonderen.

Om de verzorgingsstaat meer *migratieproof* te maken - dat wil zeggen: beter bestand tegen de financiële, sociaaleconomische en sociale span-

ningen - zijn ook aanpassingen nodig. Meer *investeren in werkzekerheid* is daar één van. Dat is een taak van overheid, migranten en werkgevers. Samen met België scoort Nederland het laagst als het gaat om de arbeidsmarktkansen van *klassieke migrantengroepen* (en hun kinderen!). Ons onderwijsbestel schiet door vroegselectie en segregatie schromelijk tekort. Ook heeft Nederland schamele integratiebudgetten, zeker vergeleken met landen als Canada en Denemarken. Betere scholing - over de hele linie - ligt voor de hand, net als betere activering van werklozen. Dan hoeft de geschiedenis zich niet te herhalen.

Aanpassing

Individualiseren van de sociale zekerheid is evenzeer noodzakelijk. Anders dan nu zou een uitkering eerst moeten worden *verdiend*, en zouden werknemersverzekeringen als de WW meer gewicht moeten krijgen. De verzorgingsstaat wordt zo meer een *contributiestaat*. Dat is fijn voor mobiele burgers, die rechten gemakkelijk mee kunnen nemen en het vergroot ook de legitimiteit van het stelsel. Dat impliceert inderdaad een (tijdelijke) sluiting van de bijstand, maar dat hoeft net als in immigratieland Australië niet langer dan twee jaar te duren. Sluiting van de bijstand kan daarnaast deels worden ondervangen door *europeanisering* van sociale zekerheid. Zeker nu de doelstelling van het Europees beleid, het *vrije verkeer* eindelijk realiteit

Verdringing op de arbeidsmarkt door migranten vindt niet plaats (foto: Jorge Royan)

wordt. Zo zou de bijstand voor mobiele burgers uit de Europese Unie uit een Europees sociaal fonds kunnen worden betaald. Een zwaardere supranationale variant zou betekenen dat burgers (een deel van de) premies en/of belastingen aan Brussel afdragen - maar dan moet er meer solidariteit worden opgebracht door burgers in welvarende landen. Dat is nu echt een brug te ver. Als Europese burgers van meet af aan een (kleine) belasting aan de Europese Unie hadden betaald in ruil voor sociale rechten, had de Europese onderlinge solidariteit dan al eerder vorm gekregen? Terwijl nu steeds wordt gehamerd op goede afspraken in Brussel voor controle is het veel noodzakelijker om in een beter vangnet voor mobiele burgers te investeren. Nobelprijswinnaar Milton Friedman zegt: *'It's just obvious you can't have free migration and a welfare state'*. Dat ze niet samen kunnen gaan, zoals Friedman beweert, is echter niet zo zonneklaar. Spanningen zijn te vermijden; tenminste als beide kanten - migratie en de verzorgingsstaat - zich een beetje aanpassen. ◀

Monique Kremer is verbonden aan de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid. Van haar hand is net het boek Vreemden in de Verzorgingsstaat verschenen. Zij schrijft dit artikel op persoonlijke titel.

Vijf vragen

over wispelturigheid als teken van vooruitgang

André Krouwel is politicoloog aan de Vrije Universiteit en directeur en bedenker van Kieskompas. Daarnaast is hij columnist voor de Vereniging van Nederlandse Gemeenten, duider van politieke ontwikkelingen en kenner van het electoraat. *Maatschappij & Politiek* legt hem vijf vragen voor.

1 De gemeenteraadsverkiezingen komen er aan. Dus komen er ook weer peilingen. Hoe komt het dat die peilingen helemaal niet kloppen met de werkelijke zetelverdeling?

'Dat is niet waar, integendeel! Ze kloppen zelfs heel goed. Mensen twijfelen lang en nemen de uiteindelijke beslissing vlak voor de verkiezingen. Dus alle peilingen die representatief zijn' kloppen op *dat* moment. Op het peilmoment denken mensen dus ook *echt* dat ze op die ene partij gaan stemmen die ze net in de peiling hebben genoemd. Een peiling is als een dagkoers. Omdat mensen steeds later besluiten wat ze gaan kiezen zijn peilingen niet altijd in overeenstemming met de werkelijke verkiezingsuitslag.'

2 Het lijkt erop alsof we als kiezers steeds wispelturiger worden?

'Klopt! De meeste kiezers overwegen twee of drie en soms zelfs vier partijen. Omdat Nederland veel partijen kent, zijn ze het inhoudelijk in hoge mate met meerdere partijen eens. Pas op het allerlaatst kiezen zij er een. Zij volgen het nieuws en kijken naar de peilingen. Stel dat ze voor een bepaalde partij zijn, maar ze zien in de peilingen dat een coalitie met die partij onmogelijk wordt, dan verleggen ze hun keuze. Of stel iemand wil PVV stemmen en die ziet in de peilingen dat Mark Rutte bijna wordt ingehaald door die in hun ogen vreselijk linkse Diederik Samson, dan switchen ze naar Rutte's VVD, terwijl ze de dag daarvoor nog PVV wilden stemmen. Ook zie je dat mensen naar de leiders van partijen kijken, en hoe die het doen. Emile Roemer stond op een gegeven moment op dertig zetels. Hij was afwezig bij het eerste belangrijke debat en maakte verderop in de campagne een slechte indruk. Zijn potentiële kiezers zagen dat Samson het steeds beter ging doen. Goede debatten, stijgende peilingen, positieve media, waardoor Samson en niet Roemer de alternatieve premier werd in een nek-aan-nekrace met Rutte. Massaal gingen SP-kiezers naar de PvdA.'

3 Is dat wel eerlijk dan? Want zonder die peilingen hadden we dus iets anders gestemd!

'Dat is grote onzin in de Nederlandse context. Er zijn zelfs mensen die de peilingen de laatste weken voor de verkiezingen willen verbieden. Hoe durven mensen voor te stellen om cruciale informatie voor kiezers te onderdrukken? Weg met die mensen! Dankzij peilingen kunnen kiezers een weloverwogen, strategische keuze maken. Het is toch in verkiezingen ook belangrijk te overwegen of er een stabiele en werkzame coalitie mogelijk is? Plus, de meeste kiezers hebben zeer stabiele politieke voorkeuren: links, midden of rechts. Binnen een redelijk vast blok politieke partijen overwegen ze dan welke partij de meeste kans maakt om het door hen gewenste beleid uit te voeren. De partijen binnen dat blok staan programmatisch dicht op elkaar (denk aan VVD en CDA en PvdA en GroenLinks). Kiezers zweven dus niet maar switchen tussen een beperkt aantal opties. We noemen dat *binnen-blok-volatiliteit*. Er zijn niet veel kiezers die van links naar rechts hopen en een Kieskompas - waar je kunt zien wat je overeenkomst met partijen is, gekoppeld aan peilingen - is dan dus handige hulpmiddelen bij de finale keuze.'

4 Maar we willen toch bij de winnaar horen?

'Tegenstanders van peilingen zijn altijd bang voor het bandwagon-effect: "Je stemt liever op de winnaar en *you don't back the loser*". Dat effect is minder groot dan we denken. Elke partij heeft een harde kern, een electoraat dat altijd op die partij zal stemmen. Bij het CDA zijn dat ongeveer drie zetels, bij de PvdA circa zeven, net als bij de SP. Die mensen jaag je met een peiling echt niet weg. Anderen die tussen meerdere partijen twijfelden, wellicht wel, maar die kiezer doet juist zijn voordeel met zo'n peiling en kan met die kennis dus op een partij stemmen (binnen zijn voorkeursblok) die wel goed scoort, zodat zijn stem maximaal effect heeft.'

5 Het lijkt wel of Nederlanders wispelturiger zijn dan kiezers in de ons omringende landen. Hoe kan dat?

'Dat is deels waar: wispelturigheid is een trend die je in heel Europa ziet, maar in Nederland is het veel sterker. Vanaf de jaren zestig is het Nederlandse electoraat op drift geraakt, los van de traditionele partijen, en burgers begonnen echt te *kies*en. De zuilen verdwenen langzaam en we zijn van God en Marx losgeraakt. Los van de kerk, los van die ene politieke partij, los van de vakbond. We zijn steeds meer zelf gaan nadenken! Dat is een zeer goede ontwikkeling. Wispelturigheid is in dit geval dus een teken van vooruitgang.' ◀

Noot

1. André Krouwel uit zijn grote twijfels over de peilmethoden van Bureau De Hond.

Douwe van Domselaar

Doel of middel?

Dilek Semur

Dit schooljaar nemen de vmbo-tl-leerlingen van Dilek Semur voor de eerste keer deel aan het centraal examen Maatschappijleer 2. Vol spanning neemt zij oude examens door en stuit zij op de analyse van maatschappelijke vraagstukken. Dat is een flinke opgave voor een derde klas vmbo! Hoe gaat zij haar leerlingen hier op voorbereiden?

'Juf, wat is analyse van maatschappelijke vraagstukken?' Al in de eerste schoolweek schuif ik mijn derdejaars leerlingen werkbladen toe. Het is een weloverwogen keuze om in de eerste periode met de analyse te starten. Een van de redenen is dat binnen de analyse de hoofd- en kernconcepten van het vak centraal staan. Binnen de exameneenheden die zullen volgen vormen deze hoofd- en kernconcepten een rode draad. Een andere reden is dat het leren analyseren van maatschappelijke vraagstukken tijd vergt. Dit zullen de leerlingen en ik veelvuldig moeten oefenen.

Kernbegrippen

De eerste weken van het schooljaar gaan de lessen vooral over de kernbegrippen van het vak. Wat betekenen deze begrippen, waarom staan juist deze begrippen binnen het vak maatschappijleer centraal en wat zijn de verbanden? Met behulp van een stappenplan leren de leerlingen de begrippen eigen maken en besteed ik aandacht aan het ontleden van de teksten. Om de vakdoelen te bereiken is het van belang dat de kernbegrippen beklijven en leerlingen leren de begrippen in de context te plaatsen. In dit kader stel ik de verwerking van deze begrippen in praktische opdrachten als norm. In de dagelijkse communicatie met leerlingen probeer ik de kernbegrippen daar waar mogelijk in te zetten: 'Kevin, op het

moment dat ik aan het uitleggen ben wil ik graag dat jij stil bent. Welke waarde zit daar achter, denk je?'. Kevin: 'Concentratie juf, concentratie'. Juist!

Uitdagende taak

De kernbegrippen zijn het fundament voor de analyse van maatschappelijke vraagstukken. In de volgende fase laat ik leerlingen met sleutelvragen en benaderingswijzen uit de eindtermen kennismaken. Aan de hand van de vragen en benaderingswijzen train ik leerlingen in deze fase maatschappelijke vraagstukken te onderzoeken. Voordat de leerlingen de theorie induiken probeer ik eerst enthousiasme en nieuwsgierigheid bij leerlingen op te wekken. Dit lijkt te lukken: 'Juf, ik zie het nog steeds niet.' Onderzoekend blijft Bilal naar de afbeelding staren. 'Kijk, dit is haar neus', zegt Soraya, 'En als je goed kijkt dan zie je dat het middelste streepje haar mond is'. Er valt een stilte. 'Ja, ik zie het!', roept Bilal na enkele seconden, 'Ik zie een heks!'. 'Een heks?', vraagt Eduard verwonderd, 'Ik zie een jonge vrouw'. Langzaam voel ik drie vragende blikken mijn kant op draaien.

Activeren

De reacties van de leerlingen zijn voor mij als docente een perfecte ingang om meteen aan verschillende maatschappijleervaardigheden te werken. Denk hierbij aan het nuanceren en relativeren van wat je

ziet of denkt te zien door leerlingen actief te betrekken; het besef dat bij maatschappijleer de *feiten* niet onomstotelijk vastliggen. Door middel van doorvragen en het onderwijsleergesprek tracht ik de leervaardigheden verder te ontwikkelen. In de werkvormen staan interpretaties en vergelijkingen centraal.

Doel

Resteert nog de vraag welke rol de leervaardigheden binnen de analyse vervullen. Maatschappelijke vraagstukken zijn geen doel op zich, maar een middel om maatschappijleervaardigheden te ontwikkelen. Tijdens mijn lessen probeer ik de ontwikkeling van deze vaardigheden dan ook centraal te stellen. Examenvragen waarbij leerlingen zelf sociaaleconomische, politiek-juridische, sociaal-culturele en veranderingsvergelijkende vragen moeten formuleren voegen naar mijn mening dan ook weinig toe. De formulering van vragen kan beter aan de examenmakers worden overgelaten. Aan mij als docente maatschappijleer de taak de maatschappijleervaardigheden (verder) te ontwikkelen. Zo zijn mijn leerlingen op 20 mei 2014 in elk geval in staat een kritisch en onderbouwd antwoord te formuleren. ◀

Dilek Semur is docent maatschappijleer 1 en maatschappijleer 2 aan het Huygens College te Amsterdam. In de onderbouw onderwijst zij de vakken levensbeschouwing en mens & maatschappij.

*My wife and my mother-in-law
(illustratie: William Hill, 1915)*

Hoe vaak lacht iemand per dag?

Lieke Meijs & Anique ter Welle

Hoe bereid je maatschappijwetenschappers voor op het eindexamenonderdeel Onderzoeksvaardigheden? Dit is het eerste deel van een tweeluik.

Bij het vak maatschappijleer voeren leerlingen kleine onderzoeken uit. Dat gebeurt al - zover ons maatschappijleergeheugen reikt - decennialang. In de beginjaren ging het vooral om het activeren van leerlingen die enthousiaster worden van het op straat interviewen van mensen, dan van een doceerles over interviewen. Dat zelf onderzoek doen levert weliswaar niet erg betrouwbare en valide onderzoeksgegevens op, maar zet leerlingen wel aan het denken over de betrekkelijkheid van 'zomaar wat vragen aan mensen' - iets waaraan het *NOS Journaal* zich toch ook regelmatig bezondigt. Met de komst van het havo/vwo-examenvak maatschappijleer (later maatschappijwetenschappen) werden de eisen voor onderzoeksvaardigheden die aan leerlingen worden gesteld steviger, vooral voor het vwo. In dit artikel wordt beschreven wat er van, met name, vwo-leerlingen op het centraal examen wordt gevraagd en hoe leerlingen hierop kunnen worden voorbereid. In het volgende nummer van *Maatschappij & Politiek* wordt dit met concreet lesmateriaal aangevuld.

Eisen nader toegelicht

Over de in de syllabus beschreven eisen in het subdomein Onderzoeksvaardigheden (zie www.examenblad.nl) deed een hoogleraar Sociologie de uitspraak: 'Ik zou willen dat mijn eerstejaars studenten dit beheersen'. Van leerlingen wordt verwacht dat ze een hypothese in een bron kunnen her-

kennen, dan wel op basis van een gegeven bron een eigen hypothese kunnen opstellen. Deze hypothese moeten ze ook kunnen beargumenteren. Waarom verwachten ze dat de gekozen hypothese aannemelijk is? Doorgaans komen leerlingen daar nog wel uit. Zeker als daarmee is geoefend bij het doen van eigen onderzoek. Datzelfde geldt voor de benoeming van variabelen (afhankelijk en onafhankelijk) en indicatoren (het operationaliseren); al is dat laatste soms echt even puzzelen. Zo waren er leerlingen die een onderzoek wilden doen

worden getrokken en er wordt gecontroleerd op factoren die het eindresultaat beïnvloeden. De onderzoeksopzet is zodanig ontworpen dat daarin een hypothese kan worden getoetst en eventueel verworpen. Basisgedachte is dat leerlingen zich in elk geval bewust moeten zijn van de variabelen die allemaal een rol kunnen spelen en hoe de invloed van variabelen die buiten het onderzoek vallen, moet worden uitgeschakeld. Op deze manier moeten ze ook onderzoeksopzetten van anderen kunnen beoordelen.

Verliefdheid of een mobiele telefoon

maakt leerling gelukkiger

dan goede studieresultaten

naar de invloed van schoolresultaten op het persoonlijk geluk van leerlingen en zich afvroegen hoe ze de variabele geluk moesten operationaliseren? Hoe vaak iemand per dag lacht? Een indeling op een geluksschaal van 1 tot 10? Nog niet zo eenvoudig als ze in eerste instantie dachten.

Onderzoeksoopzet

Ook moeten leerlingen een eenvoudige onderzoeksoopzet kunnen maken. Een onderzoeksoopzet beschrijft de manier waarop data worden verzameld, waarmingen worden gedaan, steekproeven

Dat blijkt voor leerlingen vaak een hele kluit. Zo kwamen de leerlingen in hun onderzoek naar geluk er tijdens hun onderzoek achter dat ze andere geluksbepalende variabelen niet hadden uitgesloten zoals een nieuwe heftige verliefdheid, een fijne sfeer thuis of een nieuwe mobiele telefoon. Deze variabelen bleken een veel grotere invloed op het geluk van leerlingen te hebben dan goede schoolresultaten.

Relevante onderzoeksmethode

Een andere eis waaraan leerlingen moeten voldoen is het beargumenteren

waarom een bepaalde onderzoeksmethode in het ene onderzoek de juiste is en in een ander onderzoek niet. Soms wil men achterliggende beweegredenen weten en schiet een enquête tekort en is een interview veel beter. Is een bepaald vraagstuk geschikt voor observatie? Door het gebruik van deze onderzoeksmethode ontkomt men aan sociaal wenselijke antwoorden, maar lang niet alles is te observeren en de aanwezigheid van een observant zal de uitkomst ook kunnen beïnvloeden. Zo waren er leerlingen die voor hun onderzoek klasgenoten observeerden; een soort *time-on-task*-onderzoek. Ze waren echter zo overduidelijk aan het turven dat de geobserveerde leerlingen een onderlinge wedstrijd begonnen in wie de hoogste score had. Dit maakte de observatie helaas waardeloos.

Beoordeling

Wat leerlingen ten slotte (terecht) lastig vinden is de beoordeling van onderzoek. Wat kan over betrouwbaarheid worden gezegd? Is het waarschijnlijk dat als het onderzoek meerdere malen wordt uitgevoerd, het dezelfde uitkomsten zal opleveren? Hoe zit het met de validiteit? Is er wel gemeten wat men wilde weten? Zijn de uitkomsten van het onderzoek op basis van een genomen steekproef generaliseerbaar voor de onderzoekspopulatie? Stel dat er een verband tussen twee variabelen is gevonden, is dat dan *slechts* als correlatie te duiden of is er sprake van causaliteit en is het verband mogelijk aan toeval toe te schrijven of is er sprake van een significant verband? Of in het onderzoek naar geluk: leiden betere schoolresultaten tot een hogere score op de geluksschaal of is het (ook) andersom?

Vragen in het examen

Al in 2006 moesten de vwo-leerlingen in het examen in het eerste tijdvak twee kritische onderzoeksvragen formuleren, maar in de loop van de jaren is het aantal vragen over onderzoek sterk toegenomen. In het reguliere vwo-examen van 2013 kwamen zowel in het eerste als tweede tijdvak vier vragen voor over sociaalwetenschappelijk onderzoek. Van het totaal aantal te behalen punten in beide examens is dat 15 procent (eerste tijdvak) en 11 procent

Tijdvak 1 vwo	Gevraagde kennis	Beheersingsniveau
vraag 3	Afhankelijke en onafhankelijke variabelen	Weten wat dit zijn, deze variabelen kunnen herkennen in een in een bron vermeld onderzoek.
vraag 4	Validiteit	Weten wat het is en kunnen uitleggen waarom matching van onderzoeksgroepen hierbij belangrijk is.
vraag 7	Onderzoeksmethoden bij criminaliteitsonderzoek	Weten welke onderzoeksmethode welke gegevens oplevert.
vraag 13	Indicatoren	Weten wat dat is. Voorbeelden hiervan uit bron halen.
vraag 14	Interview versus enquête	Weten waarvoor elk van beide methoden geschikt is. Dit toepassen op een gegeven voorbeeld.
vraag 15	Generaliseren van onderzoeksgegevens Steekproef Representativiteit steekproef	Weten wat het is en kunnen uitleggen in gegeven voorbeeld.

Tijdvak 2 vwo	Gevraagde kennis	Beheersingsniveau
vraag 7	Representativiteit	Weten wat het is en aan de hand van een gegeven voorbeeld beargumenteren waarom de selectie representatief is.
vraag 8	Betrouwbaarheid	Definitie kennen en weten hoe in gegeven onderzoek uit bron de betrouwbaarheid kan worden vergroot.
vraag 14	Selecte non-responsgroep Bruikbaarheid onderzoekresultaten	Weten wat het is, kunnen beredeneren wat het effect is van de selecte non-responsgroep op de bruikbaarheid van de onderzoekresultaten.

(tweede tijdvak) wat onderzoek doen betreft. Wat daarbij aan de orde kwam laat bovenstaand schema zien.

Hoe leerlingen goed voor te bereiden

Leerlingen zullen zich laten afschrikken door vragen als 'Leg uit wat een selecte non-responsgroep kan betekenen voor de bruikbaarheid van de onderzoeksresultaten' als ze niet heel regelmatig in de lessen de begrippen uit het onderzoeksjargon horen en, belangrijker nog, er zelf gedegen ervaring mee opdoen. Slechts enkele lessen voor het centraal examen de lijst met begrippen behandelen, volstaat niet. Om de hierboven vermelde centraal-examenvragen te kunnen beantwoorden moeten leerlingen de begrippen zo goed beheersen dat ze deze kunnen toepassen op in gegeven bronnen vermeld onderzoek.

Paul Simons, een auteur van het lesmate-

riaal voor de pilot maatschappijwetenschappen, verzond een experimenteel onderzoek met als hypothese: 'Proefpersonen zullen hulpvaardiger zijn bij mooi uitzijnde meisjes'. Leerlingen worden ingedeeld in experimenteergroepen of controlegroepen en kunnen zich aanmelden om er zo mooi mogelijk uit te zien, of juist niet. Een kapotte fiets, toevallige voorbijgangers en leerlingen die observeren, zijn noodzakelijk om het experiment te kunnen uitvoeren. De vraag of dit onderzoek betrouwbaar is, kan gemakkelijk worden gecontroleerd door meerdere klassen het experiment te laten uitvoeren. De resultaten zijn waarschijnlijk niet hetzelfde, maar zetten leerlingen aan het denken waar het verschil door veroorzaakt kan zijn. Oefenen, oefenen, oefenen dus. In de volgende *Maatschappij & Politiek* staan suggesties voor lesmateriaal om dat te doen. ◀

Onderzoeksrapport bevordert discussie in de klas

Jeugdgroepen van toen

Douwe van Domselaar

Het thema criminaliteit spreekt bij leerlingen tot de verbeelding. Met het onderzoeksrapport *Jeugdgroepen van toen* kunnen docenten dit thema nog aansprekender en met meer verdieping aanbieden.

P O L I T I E K U N D E nr. 59

Jeugdgroepen van toen

Een casuonderzoek naar de leden van drie criminele jeugdgroepen uit het einde van de vorige eeuw

POLITIE & Wetenschap

H. Ferwerda
B. Beke
E. Bervoets

In het onderzoeksrapport *Jeugdgroepen van toen* draait het om het ontstaan en verloop van jeugdbenden in Nederland. De auteurs maken in het rapport een duidelijk onderscheid tussen drie soorten jeugdgroepen:

1. Hinderlijke groepen (tien tot twintig leden, 13-16 jaar, hangen, geluids-overlast, vandalisme, schoolgaand of baantje).
2. Overlastgevende groepen (tien tot twintig leden, 15-20 jaar, hangen, overlast, lager opgeleid, vaker werkloos, alcohol- en drugsgebruik, licht crimineel).
3. Criminele groepen (dertig leden, 12-25 jaar, nauwelijks meer dan basisonderwijs, geen startkwalificaties, etnisch gemengd, alcohol- en drugsgebruik, wapenbezit, diefstal, roof, inbraak, mishandeling, afpersing, opiumdelicten en al bekend in het juridische circuit).

Nederland kent in 2012 maar liefst 976 van deze groepen waarvan er zestig binnen de zwaarste categorie vallen. In het rapport gaan de auteurs dieper in op drie jeugdbenden van dit zwaarste type. *Maatschappij & Politiek* focust zich in dit artikel op één van die groepen: de Willem Drostgroep.

In de les:

Zijn er in de eigen woonplaats groepen hangjongeren? In welke mate zijn die overlastgevend? Zijn zij van het niveau 'hangen bij de snackbar, kattenkwaad en geluidsoverlast?' of van het type 'intimiderend, je loopt liever een blokje om, ouderen durven de straat niet op'? Waarom zijn die groepen er wel/niet in de eigen gemeente?

Criminaliteit loont

Hangen op straat kan criminaliteit veroorzaken, zo is in het rapport te lezen. In Amsterdam (waar de Willem Drostgroep actief is) leidt in de jaren negentig de combinatie van grote gezinnen, krappe behuizing en conflicten met ouders tot ellende. Veel jongens hangen om die reden dagelijks op straat rond met leeftijdgenoten in dezelfde situatie. Zij beschouwen de straat als hun domein. Het gevolg is overlast, intimidatie en, steeds vaker, crimineel gedrag. De Willem Drostgroep bestaat in 1998 uit 39 jongens waarvan de jongste 12 en de oudste 24 jaar is. Van de leden heeft het overgrote deel (in 1998) al contact met

Justitie gehad. Gemiddeld heeft ieder bendelid al dertien delicten achter zijn naam staan: diefstal, inbraak, roofovervallen, in een enkel geval ook geweldsmisdrijven, wapenbezit en doodslag. De leden hebben nauwelijks een opleiding gehad. De leiders komen qua niveau wel wat verder. Als zij eenmaal *succesvol* in het circuit zijn ligt een carrière daarin ook voor de hand. Immers, het alternatief is een maatschappelijke carrière en dat is gezien hun schoolkwalificaties uitgesloten. Daarbij komt dat zij alleen maar omgaan met jongeren in dezelfde situatie. *Copy cat*-gedrag is het gevolg. Als de één in een mooi pak en met een mooie auto de blits bij meiden maakt, wil de ander dat ook. Naast de immateriële en materiële schade die deze groep veroorzaakt, is er dus onbedoeld nog een negatief effect: de voorbeeldfunctie voor anderen.

In de les:

De docent kan hier het thema *Veiligheid aanstippen. Hoe staat het met wapenbezit en uitgaan? Zijn er uitgaansgelegenheden waar frequent geweld voorkomt en waar in hard-drugs wordt gedeald?*

In de meeste lesmethoden wordt *opvoeding* als belangrijke reden om crimineel te worden genoemd. In *Jeugdgroepen van toen* wordt echter een ander beeld geschetst. Het is niet de opvoeding van de ouders, maar vooral het *copy cat*-gedrag van *peers*; de opvoeding naar *streetsmart crimineel* door leeftijdgenoten. Spijbelen wordt in veel lesmethoden ook aangehaald als oorzaak voor criminaliteit. *Jeugdgroepen van toen* schetst dit beeld met voorbeelden.

In de les:

Laat de leerlingen stilstaan bij de situatie waarin tieners (met dezelfde leeftijd als zichzelf) niet verder komen dan de basisschool en geen enkel perspectief op een startkwalificatie of baantje hebben. Hoe logisch is het dat je dan crimineel wordt?

De Willem Drostgroep blijft actief en in 2007 volgt een escalatie qua botsingen met politie en Justitie. De samenstelling van de bende is, sinds de periode van de eerste onderzoeken in 1998, eveneens veranderd. Er zijn nu ook twaalf-minners actief lid van de bende en de gemiddelde leeftijd is nog maar 15 jaar. Het

aantal bendeleden is nog even groot, maar door de daling in leeftijd plegen zij nu vaker andersoortige delicten. In 2012 wordt de balans nogmaals opgemaakt. Wat is er geworden van de 39 jongens die in 1998 actief binnen de bende waren? Met zestien van hen (41 procent) lijkt het goed te gaan. Elf van hen zijn nog steeds kleine criminelen (28 procent). Helaas zijn twaalf van de bendeleden (31 procent) tot zware criminelen uitgegroeid. Het rapport gaat vervolgens in op de vragen: hoe wordt iemand van slecht weer goed en hoe kom je weer op het rechte pad?

De criminele carrière

De lezer mag zich geen illusie maken over de zestien criminelen die zich nu op het goede pad lijken te bevinden. Het feit dat zij niet meer met Justitie in aanraking komen is geen bewijs voor goed gedrag. Immers, het zegt niets

Wie zit er in de 'normale' wereld nog op afgegleden jongens te wachten?

over een succesvolle maatschappelijke carrière. Daarbij komt dat 'geen contact meer met Justitie' niet wil zeggen dat zij niet meer crimineel zijn. Het is zeer goed mogelijk dat een aantal van deze zestien jongens nog steeds crimineel actief is, maar nu uit handen van de politie weet te blijven. Daarnaast lijkt een aantal *life events* oorzaak te zijn voor het verdwijnen uit het criminele circuit: 'woning, werk, wijfie'. Het eigen leven neemt een geheel andere wending.

Zoals gesteld is één op de drie bendeleden doorgesloopt tot een zware crimineel. Deze jongens komen nog steeds met Justitie in aanraking. Simpelweg omdat zij al sinds hun twaalfde jaar bij straatroven, diefstallen en inbraken betrokken zijn en langzaam naar het zwaardere werk zijn doorgesloopt: afpersingen, drugs- en wapenhandel. Veel van deze afgegleden jongens kennen geen enkel ander perspectief meer. Wie zit er, in de normale wereld, nog op hen te wachten? Sterven in het

harnas lijkt het hoogst haalbare voor deze groep.

In de les:

In lesmethoden wordt nauwelijks aandacht besteed aan 'weer uit de criminele wereld komen'. Hier vult het rapport dus een lacune. Bespreek met de leerlingen hoe realistisch het is om nog uit de criminaliteit te komen als je er al sinds je jeugd bij betrokken bent. Ook recidive kan als thema met dit rapport mooi worden toegelicht. De top zeshonderd van criminele jongeren in Amsterdam heeft maar liefst 15.000 (geregistreerde) delicten op hun naam staan. Zwaardere straffen? Anders straffen? Wat kan nog helpen?

Voorspeller crimineel gedrag

Het aantal jeugdbenden is sinds 1998 gedaald. Dat is positief. Echter, het is nu wel duidelijk dat *meedoen* in een jeugdbende vaak tot een criminele carrière leidt. Daarnaast is het Dalton-effect zichtbaar: broertjes en neefjes krijgen *het vak* als het ware binnen de familie en de buurt doorgegeven. Tot slot blijkt dat de leeftijd waarop leden tot een bende toetreden nog verder is gedaald. In 2012 zijn ook al jongens van 10 jaar actief die in hun criminele staat van dienst niets voor de 15-jarigen van twintig jaar eerder onderdoen: 'De namen verschillen, hun strafblad niet'.

In de les:

Tot slot kan de docent nadruk op de toekomst leggen. Wat moeten we met deze jongens doen? Wat kunnen we doen? Wie moet dat doen?

Binnenkort geven de auteurs van het rapport gastlessen aan vmbo-4-klassen. In het volgende nummer van *Maatschappij & Politiek* leest u hoe de leerlingen op de onderzoeksresultaten reageerden. ◀

Henk Ferwerda, Balthazar Beke en Eric Bervoets, Jeugdgroepen van toen. Een casusonderzoek naar de leden van drie criminele jeugdgroepen uit het einde van de vorige eeuw, Bureau Beke, Arnhem, september 2013. Het rapport is gratis te downloaden via www.beke.nl/publicaties/jeugdgroepen-van-toen.

Eerste Kamer in de klas

Wolter Blankert

De Eerste Kamer heeft tot voor kort maar een bescheiden rol gespeeld binnen de lessen maatschappijleer. Daarin moet misschien wel wat veranderen.

De geringe aandacht voor de Eerste Kamer leek terecht. Elke wet moet weliswaar door de Eerste Kamer worden goedgekeurd, maar die lag alleen dwars als staatkundige principes of de kwaliteit van de wetgeving in het geding waren. Voor een dergelijke functie konden leerlingen nog wel begrip opbrengen. Het politieke theater speelt zich in de Tweede Kamer af. De verkiezingen voor de Tweede Kamer vormen dan ook een van de hoogtepunten voor de lessen maatschappijleer. Dan gaat de curve voor politieke belangstelling bij

leerlingen steil omhoog. Voortdurend wordt in de les gewezen op het kolosale belang van actief kiesrecht. Geen docent poneerde begin september 2012 de stelling: 'Ach, eigenlijk zijn die verkiezingen niet zo vreselijk belangrijk, want uiteindelijk geeft de Eerste Kamer de doorslag'. Toch blijkt het in de praktijk wel degelijk zo te liggen. Hoe valt dat leerlingen uit te leggen? Twee Eerste Kamerleden deelden met *Maatschappij & Politiek* hun mening over de senaat. Bij het commentaar van deze politici horen vragen voor leerlingen (zie kader).

Tiny Kox, fractievoorzitter Socialistische Partij in de Eerste Kamer

'Het probleem ligt niet bij de Eerste Kamer, maar bij de regering. De regering heeft zichzelf in de nesten gewerkt door bij de formatie geen rekening te houden met een noodzakelijke meerderheid in de Eerste Kamer, ondanks goed gefundeerde waarschuwingen. Het recht van de Eerste Kamer om wetten te verwerpen is in de Grondwet vastgelegd. Daarvan is ook met enige regelmaat gebruikgemaakt. Het zal natuurlijk vaker gebeuren als de oppositie de meerderheid heeft. Uit de geschiedenis blijkt dat fracties in Eerste en Tweede Kamer meestal hetzelfde stemgedrag vertonen. Het zou ondenkbaar zijn dat de fractie van de SP voor maatregelen gaat stemmen waar ze tegen is. Daarom is het ook niets bijzonders dat de politieke lijn in de Tweede Kamer wordt uitgezet en dat de fractie in de Eerste Kamer die vanzelfsprekend volgt. Aan de *democratische legitimatie* van de Eerste Kamer mankeert niets, die is even democratisch gekozen als de Tweede Kamer. In het programma van de SP staat dat de senaat overbodig is. Daar sta ik volledig achter. Van mij mag die morgen verdwijnen.'

Thom de Graaf, lid D66-fractie in de Eerste Kamer

'De Eerste Kamer loopt niet aan de leiband van de regering of de Tweede Kamer, maar maakt altijd een eigen afweging. Fractievoorzitters in de Tweede Kamer kunnen niet op die besluitvorming vooruitlopen. Het is goed voorstelbaar dat leden van de Eerste Kamer bij hun oordeel over de

De Eerste Kamer der Staten-Generaal (foto: Rijksvoorlichtingsdienst)

Vragen voor leerlingen

1. Wat is democratische legitimatie?
2. Noem een duidelijk verschil tussen het standpunten van senatoren Tiny Kox en Thom de Graaf over de democratische legitimiteit van de Eerste Kamer.
3. Hoe denk je zelf over de democratische legitimatie van de Eerste Kamer?
4. Op het punt van de onafhankelijkheid van de leden van de Eerste Kamer verschillen de heren ook al van mening. Geef ook hier het verschil aan.
5. Verklaar dit verschil (vraag 4) vanuit de achtergrond van beide partijen.
6. Bedenk argumenten voor en tegen het onafhankelijk opereren van de leden van de Eerste Kamer, dus los van hun fractie in de Tweede Kamer en los van hun partij.
7. Bedenk argumenten voor en tegen het houden van verkiezingen voor Tweede Kamer en Provinciale Staten op dezelfde dag. Dit valt vrij gemakkelijk en snel te regelen. De afschaffing van de Eerste Kamer maakt weinig kans.

wenselijkheid van wetsvoorstellen ook het standpunt van hun partijgenoten in de Tweede Kamer laten meewegen. Van instructies uit de Tweede Kamer is geen sprake. Senatoren koesteren hun onafhankelijke positie, in elk geval binnen mijn fractie. Er bestaat geen gewoonterecht dat de Eerste Kamer alles goedkeurt dat door de Tweede Kamer is aanvaard. Elk jaar sneuvelen in de Eerste Kamer meerdere wetsvoorstellen. Denk ook aan het voorstel om het ritueel slachten te verbieden, dat vorig jaar in de senaat is gesneuveld. Dat hele begrotingshoofdstukken zullen worden afgestemd, lijkt mij niet waarschijnlijk. Het dagelijkse politieke proces wordt dan ook niet geblokkeerd en de Eerste Kamer wil zeker de regering niet ten val brengen. De Eerste Kamer heeft een volle politieke bevoegdheid (het is geen adviesorgaan), maar oefent die met grote terughoudendheid uit. Het gaat immers om een *indirecte democratische legitimatie*. Met die terughoudende opstelling moet wel verstandig worden omgegaan, zowel door de Kamer zelf, als door de regering [ook D66 is tegen het bestaan van de Eerste Kamer, WB].' ◀

Old soldiers never die, they just fade away...

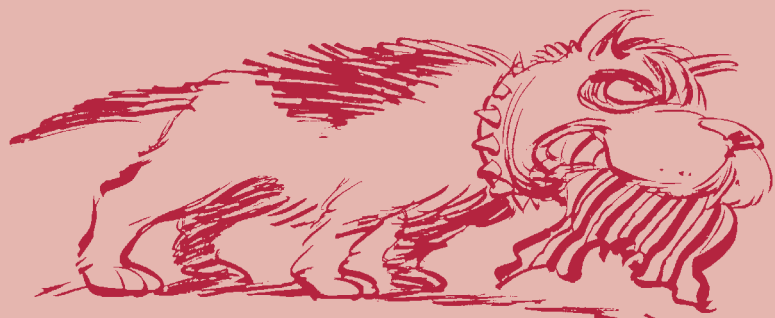
Na 25 jaar houdt Grom het voor gezien. Een tegenstander verfijnd, venijnig fileren, veel ironie, samengestelde zinnen, beschaafd dwarsliggen, allemaal erg twintigste eeuw. De eenentwintigste eist een Paul de Leeuw, een Prem, een Rutger Castricum, een PowNed, een GeenStijl. Onbeschoft-heden, verbale moord- en doodslag, straatvechterij.

Is Grom te lang doorgegaan? Waren zijn columns te deprimerend geworden, te voorspelbaar ook? Zelf las hij de laatste jaren ook niet altijd meer de moppercolumns van de hem ooit tot voorbeeld dienende Jan Blokker sr. Hij wist het nu wel. Tegen kwakzalverij, tegen elk radicalisme, tegen populisme, tegen volksdemocratie, Edmund Burke-bewonderaar. Vond historische verklaringen interessanter en relevanter dan sociologische. Erkende trouwens sociologie evenmin als economie als echte wetenschap. Kortom: een bijna fundamentalistisch rationalist, voor wie feiten altijd prevaleerden boven meningen. Toen Blokker zelf doorkreeg dat zijn column uit de mode raakte, beperkte hij zich wijselijk tot historische beschouwingen en boekbesprekingen. Weliswaar na een conflict en in een concurrerend dagblad, maar toch. Hij vond er, na de film en de column, zijn derde journalistieke leven in.

Beschouwingen, besprekingen, bespiegelingen, daar kun je kennelijk tevreden oud mee worden. Voor de actualiteit ben je dan irrelevant, in de heksenketel hoeft men geen rekening meer met je te houden. Een bevrijdend vooruitzicht, een troostrijke gedachte voor het post-Grom-bestaan.

Grom

g.vanrossum@maatschappijenpolitiek.nl

Havo-pilot geëvalueerd

Een nieuwe fase is aangebroken in het traject van de pilot maatschappijwetenschappen havo/vwo. Het eerste pilotexamen voor havo is afgenomen en de havo-pilot is geëvalueerd. Dit schooljaar is het laatste pilotjaar voor vwo.

Eind 2014 verwacht minister van Onderwijs Jet Bussemaker een eindadvies of in augustus 2016 (in het vierde leerjaar) tot invoering van het nieuwe programma kan worden overgegaan. Het moment dus om de conclusies uit de havo-evaluatie op een rijtje te zetten. De pilotdocenten en leerlingen zijn bevestigd door middel van een digitale enquête, aangevuld met interviews op een aantal scholen. Er zijn lessen geobserveerd en onlangs vond een brede uitwisseling plaats met alle betrokken partijen. Over het eerste pilotexamen bogen zich een aantal experts in een paneldiscussie.

Vakvernieuwing

Centrale vraag in het evaluatieonderzoek was: 'In hoeverre zijn de vakvernieuwingen haalbaar, uitvoerbaar en toetsbaar in de praktijk?' De vakvernieuwing is geoperationaliseerd naar vijf aspecten:

1. De concept-contextbenadering wordt centraal gesteld. Dat wil zeggen dat het vak is geordend aan de hand van hoofdconcepten, kernconcepten en contexten.
2. De domeinverdeling over centraal examen en schoolexamen staat vast (geen wisselende thema's).
3. Het verschil tussen maatschappijleer en maatschappijwetenschappen is aangescherpt.
4. De differentiatie tussen het havo- en het vwo-examenprogramma is verbeterd.
5. Er ligt meer nadruk in de beoogde doelen op analyseren en evalueren.

De belangrijkste uitdaging in het evaluatietraject was zicht te krijgen op hoe de lespraktijk er uitziet op de pilot-scholen waarin docenten hun lessen op de concept-contextbenadering baseren. Er heeft tussen de pilotdocenten veel overleg plaatsgevonden over hoe deze benadering in een didactiek moet worden vertaald. Onduidelijk bleef echter hoe groot de verschillen waren tussen docenten die starten met introductielessen over de hoofd- en kernconcepten en de docenten die met de contexten begonnen. Alle docenten streefden ernaar om leerlingen meer inzicht bij te brengen zodat zij zelf het gereedschap van de kernconcepten op allerlei vraagstukken kunnen toepassen.

Film

Om de lespraktijk letterlijk in beeld te krijgen, werd ervoor gekozen om lessen te filmen waarin de docenten de concept-contextbenadering vormgeven. Deze film is aan de andere pilotdocenten vertoond, met de vraag of zij deze aanpak en invulling van de lessen herkenden. Dat was zeker het geval, maar er was ook verbazing over hoe goed leerlingen in kleine groepen zelf over de kernconcepten in discussie gingen. 'Ik ben teveel zelf aan het woord', vond een aantal docenten die meer klassikaal werkten. Voor de volgende Docentendag is een compilatie van deze filmbeelden gemaakt, zodat ook niet-pilotdocenten zicht op deze veranderde lespraktijk krijgen.

De docenten uit de pilot zijn enthousiast over de vernieuwing omdat het denk- en analysesniveau van de leerlingen is vergroot en leerlingen minder reproductief rijtjes uit het hoofd leren maar nadenken over oorzaken en gevolgen van vraagstukken. Voor havo-leerlingen is het moeilijk om de abstracte definities van hoofd- en kernconcepten in de vingers te krijgen, maar daarin is zeker nog een verbeterslag mogelijk door de syllabus helderder te maken. Voor docenten is nascholing over de sociologische en politicologische theorieën en achtergronden nodig.

Toetsbaarheid

Grootste punt van kritiek leverde de vraag op of de beoogde doelen ook in het schoolexamen en centraal examen toetsbaar zijn? Michiel Waltman beschreef al de Cito-ervaringen met het eerste pilotexamen in nummer 6 van *Maatschappij & Politiek* [zie voor een aangepaste versie: www.maatschappijpolitiek.nl, red.]. In de paneldiscussie keken nog meer mensen naar hoe de analysevragen eruit zouden moeten zien die ook daadwerkelijk meten of leerlingen meer inzicht hebben gekregen. Niet alle deskundigen karakteriseerden dezelfde vragen in het examen als analysevragen en ook niet alle docenten beoordeelden de leerlingenantwoorden op dezelfde wijze.

De aanbevelingen in het evaluatierapport richten zich op twee zaken: (i) de syllabuscommissie die inmiddels weer aan het werk is om verbeteringen in de uitwerking van de concept-contextbenadering aan te brengen en (ii) de examenmakers en docenten die nog meer in overleg zullen moeten aanscherpen hoe de toetsvragen eruit zien die inzicht van leerlingen meten; zowel in het centraal examen als in het schoolexamen. ◀

Lieke Meijs

De werkwloer

Anique ter Welle

Meesterproef

Een van de leukste onderdelen van een schooljaar voor een eindexamenleerling is toch wel het schrijven van een profielwerkstuk - althans dat lijkt mij. Vroeger in mijn tijd, toen verder natuurlijk alles beter was, bestond het profielwerkstuk nog niet. Dat beschouw ik met terugwerkende kracht als een ernstig gemis. Bij ons op school heet het profielwerkstuk in de wandelgangen *de meesterproef* en dat geeft wel aan hoe belangrijk wij, docenten, het in elk geval vinden.

Vrijheid

Leerlingen in mijn deelschool zijn volledig vrij in hun onderwerpkeuze, binnen het redelijke en het fatsoenlijke, dat dan weer wel - en het moet een onderwerp zijn waarover iets te onderzoeken valt. Maar kun je eigenlijk wel een onderwerp verzinnen waarover niets te onderzoeken valt? Het uiteindelijke product mag in vorm variëren: een verslag, een schilderij, een voorstelling enzovoorts, al moet er altijd ook een geschreven tekst zijn, waarin verslag wordt gedaan van het onderzoek en waarin de onderzoeksvraag wordt beantwoord. Verder is *the sky the limit* zo ongeveer.

Voor veel leerlingen is die vrijheid een welkome afwisseling op alle verplichte onderdelen in hun scholierenbestaan; zo had ik daar vroeger zeker ook over gedacht. Voor sommige leerlingen is deze keuzevrijheid echter helemaal geen kans om eens even helemaal los te gaan. Ze hebben werkelijk geen idee waarover ze een profielwerkstuk zouden willen schrijven en schieten van het ene onderwerp naar het andere, om uiteindelijk is een soort verlamming te schieten. Wat moet ik nou?

Onderwerpen

Ik begeleid dit jaar vijf profielwerkstukken, zowel voor havo als voor vwo. Op dit moment zijn de leerlingen bezig om hun onderwerp te bepalen en om een goede onderzoeksvraag en een aantal deelvragen te formuleren. Alzheimer, de ziekenhuisomroep, het posttraumatisch stresssyndroom. Dat waren de onderwerpen die er gemotiveerd en zonder twijfel uitkwamen: omdat oma aan de ziekte lijdt, omdat de leerling zelf elke vrijdagavond draait voor een ziekenhuisomroep en PTSS als vervolg op een eerder onderzoek naar de gevolgen van 11 september.

De andere twee leerlingen zijn nog steeds aan het wikken en wegen. Het onderwerp evenementen werd mode en mode werd vrouwen in de criminaliteit. Dat is op dit moment de stand van zaken. Het kan nog alle kanten op. Duidelijk is dat deze leerling nog niet echt door een onderwerp is gegrepen. Ik heb haar gesuggereerd kranten, tijdschriften en televisie te raadplegen voor mogelijke onderwerpen. Belangrijk is natuurlijk dat je uiteindelijk iets onderzoekt waar je ook werkelijk in bent geïnteresseerd. Anders wordt het schrijven van een profielwerkstuk een lijdensweg. De laatste leerling ten slotte wil iets met de pont in Amsterdam, met portretfoto's en een korte tekst per foto. De tekst is steeds het antwoord op een vraag die ze aan mensen op de pont wil stellen. Een soort *humans van de pont*, als variant op *humans in New York*. De vorm is al uitgedacht, maar wat is de onderzoeksvraag? Tot nu toe is ze er nog niet uit, maar ik heb hoop dat het uiteindelijk goed komt.

Tussendoor

Hoewel het me elk jaar flink wat tijd kost vind ik het heel leuk om dit denk-, onderzoeks- en schrijfproces van leerlingen te begeleiden. Je ziet ze worstelen en vaak kun je ze ook echt verder helpen. Al is het maar door het stellen van kritische vragen en het doen van literatuursuggesties. In januari moet het profielwerkstuk al af zijn. Eind januari zijn de presentaties aan de voor-examenklassen om die leerlingen alvast te enthousiasmeren voor het schrijven hun meesterproef het jaar daarop. Jammer eigenlijk dat de tijd voor een heuse meesterproef zo beperkt is, tussen SE-weken en mondelingen door. Dat staat eigenlijk nogal haaks op hoe belangrijk we het vinden.

Lesmateriaal

ProDemos heeft dit lesmateriaal in samenwerking met Butch and Sundance voor de Hoge Raad ontwikkeld.

Zie: www.prodemos.nl/Voor-scholen/Voor-het-voortgezet-onderwijs.

ProDemos Binnenhof voor Scholen biedt sinds dit schooljaar ook een programma bestuursrecht voor havo en vwo aan. Dit programma bestaat uit het rollenspel *Jezus redt bij* - indien mogelijk - de Raad van State.

Kijk verder dan 'criminaliteit'!

Criminaliteit en rechtsstaat is bij leerlingen een populair thema. De stof gaat grotendeels over strafrecht. Andere rechtsgebieden komen nauwelijks aan de orde. Ook de rechtsvormende taak van rechters krijgt weinig aandacht. ProDemos biedt nu lesmateriaal om deze lacune op te vullen.

Mag de staatssecretaris van Veiligheid en Justitie Volkert van der Graaf zijn proefverlof ontzeggen? Hebben de ouders van misbruikte kinderen recht op spreektijd in een rechtszaak? Mag je een inbreker je huis uit meppen? De actualiteit is een onuitputtelijke goudmijn voor maatschappijleerdocenten. Over veel van deze vragen hebben de Tweede en Eerste Kamer beslissingsbevoegdheid. Zij zijn de wetgevende macht en kunnen bijvoorbeeld bepalen of ouders van (jonge) slachtoffers spreekrecht hebben. De rechter dient vervolgens de wet toe te passen. Toch is het niet zo simpel.

Interpretatie

Als bewoners intuïtief een inbreker een mep geven, dan valt dit waarschijnlijk onder noodweer. Maar als bewoners doorslaan tot de inbreker bewusteloos is, dan is er mogelijk geen sprake van een strafuitsluitingsgrond. Wanneer is een mep proportioneel? Dat is niet aan de wetgever om te bepalen, maar aan de rechter. Soms zoeken rechters naar de rekbaarheid van de wet. De wet stond (nog) niet toe dat de ouders van de slachtoffertjes van Robert M. spreekrecht hadden. Was het mogelijk om de wet zo uit te leggen dat de beslissing ook zou passen bij het rechtsgevoel van mensen?

De lastige zaken waarin naar een rechtvaardige, maar tevens juiste interpretatie van de wet wordt gezocht, komen vaak op het bord van de Hoge Raad. Zijn interpretatie van de wet kan verstrekkende gevolgen hebben voor soortgelijke zaken in de toekomst.

Zo heeft de Hoge Raad in de zaak *Mierenneuker* besloten dat iemand voor mierenneuker uitmaken niet per se een belediging is. Deze casus vinden leerlingen leuk en geeft een handvat om de werking van jurisprudentie te laten zien.

De zaak Mierenneuker

Eddy staat met een aantal jongens naast de supermarkt. Twee agenten sturen hem weg, maar Eddy loopt terug om zijn blikje bier te pakken. Eén van de agenten pakt het blikje af en gooit het blikje in een vuilnisbak. Uit boosheid roept Eddy 'mierenneuker' tegen de agent.

De Hoge Raad vormt soms ook een bron van recht. Wat zou jij beslissen als je op de stoel van de Hoge Raad zat?

Meer dan strafrecht

De mierenneukerzaak werd door de sector Strafrecht behandeld. De meeste mensen krijgen echter met het civiel recht te maken. In 2012 waren er in eerste aanleg ruim 1 miljoen civiele zaken. Dit is fors meer dan de 285.090 strafrechtelijke zaken (bron: Raad voor de Rechtspraak, *Jaarverslag 2012*). Het is jammer dat de lespraktijk nauwelijks aandacht aan het civiel recht besteedt.

Laat leerlingen ook eens nadenken over vraagstukken als *aansprakelijkheid*. De kans dat zij in aanraking komen met het civiel recht is groter dan dat ze voor het hekje van de strafrechter komen.

De zaak Karten met school

Britt (17) doet mee aan een door school georganiseerde kartwedstrijd. Tijdens de wedstrijd vliegt Britt uit de bocht en breekt beide enkels. De school heeft voor alle leerlingen een ongevallenverzekering voor activiteiten die de school organiseert. De verzekering weigert echter te betalen. Karten valt niet onder de polis. Britt eist nu schadevergoeding van de school.

Moet de school schadevergoeding aan Britt betalen?

a. Noteer twee argumenten vóór. – b. Noteer twee argumenten tegen. – c. Wat zou jouw uitspraak in deze rechtszaak zijn, en waarom?

In de zaak *Karten met school* gaat het om de vraag in hoeverre school aansprakelijk kan worden gesteld. De school had beter aan leerlingen en ouders moeten communiceren dat karten niet onder de verzekeringspolis valt. Toch ging het de rechter te ver om de school aansprakelijk te stellen.

De zaak Jan M.

De interactieve film *Wat doet de Hoge Raad?*¹ gaat over een geschil tussen Jan M. en de tbs-kliniek waar hij heeft gewerkt. Jan raakt arbeidsongeschikt door een incident met een tbs'er. Heeft Jan recht op schadevergoeding van zijn werkgever?

In het geval van Jan M. had de tbs-kliniek volgens de rechter meer maatregelen kunnen treffen om Jan te beschermen. De werkgever is aansprakelijk.

De ervaring leert dat leerlingen het interessant vinden om mee te denken over ingewikkelde rechtsvragen. Leren wordt hierdoor niet alleen leuker, maar ook betekenisvoller. ◀

Noot

1. www.prodemos.nl/Voor-scholen/Voor-het-voortgezet-onderwijs/Lesmateriaal-voortgezet-onderwijs-en-mbo/Wat-doet-de-Hoge-Raad.

Ingrid Faas

Ingrid Faas is projectmedewerker bij ProDemos, Huis voor democratie en rechtsstaat.

Recensies

Léonie Holtes, **Ervaring niet vereist**, Podium, Amsterdam, 2013, 224 pagina's, ISBN: 978-90-57 5-9239-3, prijs: € 18,50

Tbs-praktijken

Het leven in een tbs-kliniek door de ogen van een te vroeg overleden jonge psychologe.

Hoe het er in de rechtbank aan toe gaat, dat kunnen docenten maatschappijleer wel uitleggen en mede dankzij twee seizoenen *Buch in de bajes* geldt dit ook voor het gevangeniswezen. Dat plegers van zware delicten vanwege hun stoornis of psychiatrische ziekte tbs opgelegd kunnen krijgen, heeft elke docent weleens uitgelegd, maar wat gebeurt er daarna? In *Ervaring niet vereist* deelt Léonie Holtes haar ervaringen als psychologe in de tbs-kliniek waar ze anderhalf jaar werkte. Het indrukwekkende relaas verscheen twee jaar nadat de 21-jarige getalenteerde schrijfster overleed. In 2005 stapte Holtes als jonge en onervaren psychologe een wereld van moordenaars, verkrachters en gewelddadige delinquenten binnen. Risicotaxaties, delictanalyses, individuele en groepsgesprekken behoorden tot de dagelijkse werkzaamheden van de psychologe. Holtes worstelde met

de instrumenten *en* de tijd die ze kreeg om diagnoses te stellen en patiënten te behandelen. Twijfel lag altijd op de loer. 'Het gevaar de verkeerde beoordeling te maken, zou altijd ergens in een hoekje schuilen. Een patiënt ten onrechte vertrouwen kon betekenen dat hij tijdens een verlof weleens de kranten zou kunnen halen. Een patiënt ten onrechte *gevaarlijk* noemen en tekenen voor zijn levenslang, betekende gegarandeerd een slecht karma', schrijft Holtes. Ondanks deze zware verantwoordelijkheid kwam ze erachter dat een subjectieve manier van beoordelen in alle stadia van de tbs een gewoonte was. Dit inzicht vergelijkt Holtes met de blindheid voor het vreemdgaan van je geliefde: 'De gedachte aan een worstcasescenario stel je uit. Tot het moment dat het volle besef daar is'. Ze neemt de lezer mee in dit proces: van bijzondere gesprekken met eigenaardige patiënten tot de starheid van het systeem en de permanente maatschappelijke druk. *Ervaring niet vereist* is openhartig *en* intiem. Holtes liet een waardevol document na. ◀

Ivo Pertijs

Timur Vermes, **Daar is hij weer**, De Bezige Bij, Antwerpen, 2013, 319 pagina's, ISBN: 978-90-85 4-2491-8, prijs: € 22,50

Lachen met Hitler?

Timur Vermes schreef een gevaarlijk grappig boek waar je nog lang met leerlingen over kunt napraten.

Eind oktober deed Federatief Joods Nederland (JFN) aangifte tegen een Amsterdamse kunstgalerie die *Mein Kampf* verkocht. Sinds 1974 is de verkoop van het boek in Nederland verboden. In de roman *Daar is hij weer* komt het omstreden werk even ter sprake als Adolf Hitler het aanbod krijgt om een nieuw boek te schrijven. Het is 2011, het jaar dat de Duitse schrijver Timur Vermes de dictator op eigen bodem heeft laten herrijzen. Alles is veranderd, maar Hitler is dezelfde gebleven. Dat maakt dit boek zowel hilarisch als angstwekkend. Hoe ziet iemand 66 jaar na zijn dood het moderne Berlijn? Hitler is positief verrast over het aantal aan ramen bevestigde 'volksontvangers' (radarschotels) die 'ongetwijfeld voor radio-ontvangst' bestemd zijn: 'En als het me nu zou lukken om voor de

radio te spreken, moest het winnen van nieuwe, overtuigde volksgenoten niet zo moeilijk zijn'. Dat publiek krijgt hij later met zijn doorbraak als televisiester. Kijkers genieten van de man die het personage Hitler zo treffend neer weet te zetten, niet wetende dat ze de ware oud-nazileider toejuichen, zelfs als deze de persoonlijke verantwoordelijkheid op zich neemt voor de moord op zes miljoen joden. De Führer werkt aan een terugkeer op basis van zijn oude principes. Het volk werkt hier ongemerkt aan mee. Hoewel Hitler in dit boek de politieke macht niet grijpt, weet hij zich wel razendsnel als nationale ster te ontpoppen. Hij scoort met foute grappen die helemaal niet als grap bedoeld zijn. Het boek levert voor een docent maatschappijleer interessante vragen voor de les op. Kent humor grenzen? Wat is de aantrekkingskracht van *celebrity's*? Hoe gaan we om met het verleden en dus ook met *Mein Kampf*? Met zijn veelbesproken boek maakt Vermes een gevoelig thema opvallend bespreekbaar. ◀

Ivo Pertijs

Adrian Raine, **Het gewelddadige brein**, Balans, Amsterdam, 2013, 440 pagina's, ISBN: 978-94-600-3635-4, prijs: € 24,90

Lombroso was zo gek nog niet!

De theorie van Lombroso is lange tijd neergezet als invloedrijk maar achterhaald. Neurocriminoloog Adrian Raine laat zien dat dit misschien te voorbarig was.

Adrian Raine bundelde voor het boek *Het gewelddadige brein* een groot aantal onderzoeken naar verklaringen voor criminaliteit vanuit onze hersenen en anatomie. In een kleurenkatern maakt Raine inzichtelijk welke delen van de hersenen bij gewelddadige personen afwijkingen vertonen. Er is uitgebreide aandacht voor het functioneren van de verschillende hersendelen waaronder de prefrontale cortex, waar de impulsbeheersing huist, en amygdala, het onderdeel van de hersenen dat bij emotionele afwegingen wordt geactiveerd. Naast de afwijkingen van delen in de hersenen blijken ook andere waarneembare factoren van invloed. Zo zegt een langere ringvinger dan wijsvinger aan de rechterhand iets over de kans op

agressief gedrag. Ook is er aandacht voor prenatale factoren die van invloed kunnen zijn op later crimineel gedrag, voor de relatie tussen je dieet en criminaliteit en voor de invloed van blootstelling aan schadelijke stoffen (lood) op crimineel gedrag. De auteur legt zelfs een verband tussen visconsumptie en het aantal moorden. Alle beweringen worden met uitgebreid onderzoek geïllustreerd. Raine legt een relatie met bekende theorieën uit de sociale wetenschappen. Op die manier komt hij tot een model waarin beide gebieden hand in hand gaan. Zo kan een verhoogde testosteronspiegel in een goede sociale omgeving een leider creëren, maar in een mindere situatie een agressieveling. Voor sommige zaken kan het de schuldvraag in een ander daglicht brengen. Is iemand die verschrikkelijke dingen doet door aanwezigheid van een tumor in een cruciaal hersengebied strafbaar? Is er nog sprake van een vrije wil? De theorieën uit dit boek mogen niet onbesproken blijven. Ze zouden een vaste plek in de lessen maatschappijleer moeten krijgen. ◀

Daan van der Hoek

De Bosatlas Nederland van boven, Noordhoff Uitgevers, Groningen/VPRO, Hilversum, 251 pagina's, ISBN: 978-9001-12003-0, prijs: € 29,95 (t/m 31 december, daarna € 39,95)

Genieten en interpreteren

Eindelijk een Bosatlas voor docenten maatschappijleer.

Het heeft iets vertrouwds als je door *De Bosatlas Nederland van boven* bladert. Drie kaartjes van Nederland waarop de ontwikkeling van de vergrijzing is te zien (1980, 2010, 2025), een kaartje waarop het aantal fietsdiefstallen zichtbaar is gemaakt, een wereldkaart met de import en export per land of een overzicht van hetgeen een huishouding aan voeding besteedt. Vrijwel iedere maatschappijleerdocent werkt met dit soort kaartjes of *infographics* om leerlingen bepaalde ontwikkelingen letterlijk te laten zien. Een plaatje zegt vaak meer dan woorden. *De Bosatlas Nederland van boven* brengt Nederland in twintig hoofdstukken en thema's op allerlei manieren in kaart en in beeld. Als docent zou je de leerlingen bepaalde kaarten kunnen laten analyseren en met

elkaar in verband laten brengen. Op een van de kaartjes is duidelijk zichtbaar in welke gebieden er relatief weinig BMR-vaccinaties zijn. Het verband met een ander kaartje (mazelenepidemie) is snel gelegd, maar kan een leerling de geografische ligging ook anders duiden? Soms liggen antwoorden niet zomaar voor de hand. Zo blijkt dat er vooral in het noorden en oosten van Nederland veel wordt gevolleybald, terwijl hockey juist in het westen, midden en zuiden van het land populair is. Daar kan een docent allerlei theorieën over hebben (die al dan niet correct zijn), maar het is bovenal een leuke manier om leerlingen te laten stoeien met feiten, cijfers en kaartjes. *De Bosatlas Nederland van boven* is een waardevolle aanvulling op het repertoire van de docent maatschappijleer en een prachtig cadeau voor onder de kerstboom. ◀

Ivo Pertijs

Docentendag en Jaarvergadering

Op het moment dat deze pagina wordt geschreven is het programma van de Docentendag op een haar na rond, maar op het moment dat dit blad verschijnt, kunt u al op de website van ProDemos terecht voor de volledige versie van het programma. Om alvast een tipje van de sluier op te lichten: we beginnen op donderdag 6 februari 2014 met de Jaarvergadering van de NVLM. NVLM-leden ontvangen de agenda en de stukken een paar weken voor die vergadering in hun mailbox. Daarna volgt het avondprogramma, dit keer georganiseerd in de Eerste Kamer. De (toekomstige) rol van de Eerste Kamer is het thema van die avond. Erik Jurgens verzorgt de openingslezing. Jurgens is hoogleraar Staatsrecht en Eerste Kamerlid geweest. Theorie en praktijk zullen elkaar in zijn lezing dan ook afwisselen. Daarna volgt een debat over de Eerste Kamer met een aantal betrokkenen. Op 7 februari steken we voor de Docentendag over naar de andere kant van het Binnenhof: de Tweede Kamer. De openingslezing zal daar worden verzorgd door Sophie in 't Veld, fractievoorzitter van D66 in het Europees Parlement. Daarna kunt u net als andere jaren kiezen tussen verschillende lezingen en workshops.

Uitwisseling pilot maatschappijwetenschappen

Op donderdag 19 september organiseerde de NVLM samen met SLO een

bijeenkomst om ervaringen binnen en visies op de pilot voor het nieuwe examenprogramma maatschappijwetenschappen uit te wisselen. Vanuit alle windstreken van ons land waren betrokkenen naar Utrecht gekomen om met elkaar de pilot tegen het licht te houden. Er waren docenten die met het pilotprogramma werken, materiaalschrijvers, examenmakers van CITO, examenvaststellers van College voor Examens (CvE), lerarenopleiders en vertegenwoordigers van de syllabuscommissie en van het NVLM-bestuur. Een pluriform gezelschap waarbij de gemeenschappelijke deler in elk geval een grote betrokkenheid bij ons vak en de pilot bleek te zijn.

De aftrap was plenair, waar vertegenwoordigers van de verschillende groepen vertelden over de eigen ervaringen met lesgeven, materiaal schrijven of examens maken. Er werd een korte schets gegeven van de eigen praktijk en een visie op plus- en verbeterpunten in het nieuwe programma. Vervolgens werd in deelsessies het gesprek en de discussie voorgezet. Zowel in het gemeenschappelijk gedeelte als in de afzonderlijke gesprekken bleek de consensus groot over de vooruitgang die we met dit nieuwe programma boeken, maar ook over de verbeterlagen die nog moeten worden gemaakt. Met een beetje fantasie zou je kunnen zeggen dat alle hoofdconcepten van het nieuwe programma bij deze brede uitwisseling aan bod kwamen. De *verandering* in het examenprogramma werd tijdens deze bijeenkomst besproken. Alle betrokkenen zijn vanuit hun eigen expertise en werkring betrokken bij de pilot en hebben een bepaalde *verhouding* tot elkaar en het nieuwe examenprogramma. Er werd informatie uitgewisseld over de eigen praktijkervaring en er werden visies gepresenteerd op het nieuwe programma, wat bijdroeg bij aan de *vorming* van alle aanwezigen. De kennismaking met elkaar, de gemeenschappelijke ervaringen, gedeelde visies en het gevoel gezamenlijk voor een mooie en omvangrijke klus te staan had tot slot een goed effect op de *binding* van alle betrokkenen binnen de pilot.

De syllabuscommissie heeft inmiddels haar werkzaamheden weer opgepakt.

Meer informatie over de pilot krijgt u via onze nieuwsbrief, dit vakblad en op de komende Docentendag.

Syllabi pilot-examens

Voor havo/vwo-docenten die niet bij de pilot maatschappijwetenschappen zijn betrokken, is het aan te raden om alvast eens een kijkje te nemen op de website van het CvE. Daar vindt u via www.cve.nl/item/vakvernieuwingen de syllabi voor havo en vwo. Bij het werken met de werkversiesyllabi voor pilot-scholen worden gaandeweg onvolkomenheden aangetroffen. Daarom zijn de werkversiesyllabi voor het CE in de jaren na 2013 (havo) en 2014 (vwo) op onderdelen gewijzigd. U vindt via bovenstaande link dus verschillende versies van de syllabi voor het nieuwe examenprogramma.

Coen Gelinck

NVLM-bestuur

Hans Teunissen, voorzitter
telefoon: 06-28125692

e-mail: hansteunissen@nvlm.nl

Coen Gelinck, vice-voorzitter
e-mail: coengelinck@nvlm.nl

Felix van Vugt, secretaris
Amaliastraat 50

3522 AW Utrecht

telefoon: 06-16431651

e-mail: felixvanvugt@nvlm.nl

Tom Stroobach, penningmeester
telefoon: 0320-249481

e-mail: tomstroobach@nvlm.nl

Ingrid Faas, ledenadministratie

e-mail: ingridfaas@nvlm.nl

Rierner Bouwmeester
riernerbouwmeester@nvlm.nl

Ruth Esselink
e-mail: ruthesselink@nvlm.nl

Arthur Pormes
e-mail: arthurpormes@nvlm.nl

Hetty Schepers
e-mail: hettyschepers@nvlm.nl

Aukje Schrijver
e-mail: aukjeschrijver@nvlm.nl

www.nvlm.nl
girorekening NVLM: 1889654

NIEUWE LOOK VOOR M&P!

Vanaf januari 2014 verschijnt de vernieuwde *Maatschappij & Politiek*. Naast een nieuwe vormgeving zal ook de inhoud van het magazine veranderen: meer journalistieke bijdragen, meer praktische informatie voor de docent en (nog) meer leesplezier. Voor twee nieuwe rubrieken zijn we op zoek naar:

Bijzondere stage/onderzoek

Studenten maatschappijleer (eerste- of tweedegraads) die voor de lerarenopleiding een speciale stage lopen of met een bijzonder afstudeeronderzoek bezig zijn.

Praktijkprobleem

Problemen waar docenten maatschappijleer in hun dagelijkse onderwijspraktijk tegenaan lopen, bijvoorbeeld 'Hoe leg ik de Europese besluitvorming uit?'. Zowel jonge als ervaren docenten mogen hierop reageren!

Loop jij een originele stage of werk je aan een boeiend afstudeeronderzoek of zit je soms als docent met de handen in het haar, laat het M&P-redacteur Bas Banning weten: b.banning@maatschappijenpolitiek.nl

M&P

VAKBLAD VOOR DOCENTEN MAATSCHAPPIJLEER

Maatschappij & Politiek in 2014:

& **nieuwe vormgeving**

& **zeven in plaats van acht nummers**
(maar evenveel pagina's!)

& **nieuwe abonnementsprijzen:**

regulier € 55,70 per jaar
studenten € 47,50
scholen en instellingen € 60,60
losse nummers € 8,75*

*excl. verzendkosten

M&P

VAKBLAD VOOR DOCENTEN MAATSCHAPPIJLEER

Maatschappij & Politiek

is een uitgave van ProDemos, Huis voor democratie en rechtsstaat. Hierin zijn tevens opgenomen de mededelingen van de NVLM. De redactieleden zijn in hun journalistieke werkzaamheden onafhankelijk.

Redactie

Bas Banning, Wolter Blankert, Douwe van Domselaar, Coen Gelinck, Lieke Meijs, Ivo Pertijs (hoofdred.), Gerard van Rossum, Anique ter Welle.

Eindredactie

Maarten Cras

Vormgeving

Addy de Meester

Opmaak

Ron Zijlmans

Omslagfoto

Stefan Weeber

Druk

Drukkerij Haasbeek

Uitgever

ProDemos

Hofweg 1H

2511 AA Den Haag

telefoon 070 7504646

e-mail: uitgeverij@prodemos.nl

Redactiesecretariaat

ProDemos

Hofweg 1H

2511 AA Den Haag

telefoon 070 7504646

e-mail menp@prodemos.nl

www.maatschappijenpolitiek.nl

Abonnementsprijzen M&P

Zie www.maatschappijenpolitiek.nl

Nieuwe abonnementen

Abonnementen kunnen op elk gewenst tijdstip ingaan na ontvangst van het abonnementsgeld. Afhankelijk van de ingangsdatum wordt een evenredig gedeelte van de prijs van een jaarabonnement in rekening gebracht. Abonnementen kunnen ook worden aangegaan met terugwerkende kracht. Dit is echter afhankelijk van de voorraad oude nummers. Aanmelding van nieuwe abonnees bij de uitgever.

Auteursrecht

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd zonder voorafgaande toestemming van de redactie met uitzondering van de tekst van het leerlingenmateriaal, indien dit geschiedt zonder winstoogmerk.

In alle gevallen dient de bron duidelijk te worden vermeld.

Advertenties

Zie www.maatschappijenpolitiek.nl.

Of op aanvraag bij de uitgever, telefoon 070 7570200.

Kopij en mededelingen

Bijdragen naar het redactiesecretariaat.

ISSN 1566-1555

De volgende

Maatschappij & Politiek
verschijnt op 27 januari 2014.

De redactie wenst u prettige feestdagen.

Docentendag Maatschappijleer

Vrijdag 7 februari 2014

Uw jaarlijkse vakconferentie!

Inspirerende sprekers:

- Sophie in 't Veld
- Erik Jurgens
- Andre Krouwel
- Maurice Adams

Bijzondere locaties:

- Eerste Kamer
- Tweede Kamer
- Hoge Raad
- Humanity House

Vakinhoudelijke thema's:

- Pilot maatschappijwetenschappen
- Sociale media
- Europese verkiezingen
- Rechtsstaat

Meld u vandaag nog aan!

Kijk op: www.prodemos.nl/docentendag